מחלקת החנוך בארץ־ישראל

חוברת ב׳

החנוך בארץ ישראל

דין וחשבון

מאת

ד״ר י. לוריא

תרפ״א

דפוס קואופרטיבי „הפועל הצעיר״ תל אביב

מחלקת החנוך בארץ ישראל

חוברת ב'

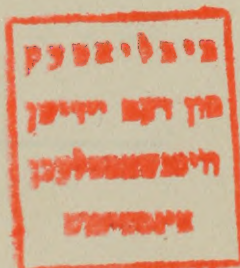
החנוך בארץ ישראל

דין וחשבון

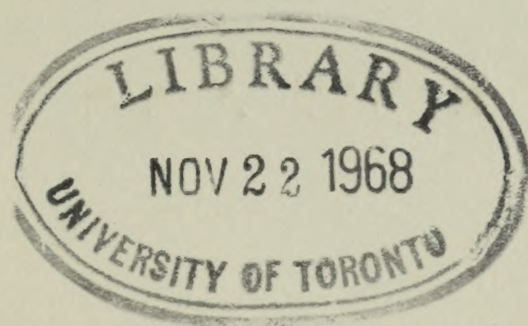
מאת

ד"ר י. לוריא

תרפ"א

דפוס קואופרטיבי "הפועל הצעיר" – תל אביב

LIBRARY
NOV 22 1968
UNIVERSITY OF TORONTO

תכן הענינים:

ועד־החנוך:

תרע״ט: ד״ר י. טהון, מנהל המשרד הא״י, ב. יפה, א. ברלין, ד. ילין;
באי כח הסתדרות המורים: י. יחיאלי, ד״ר י. מהרש״ק, א. י. גולני.

תר״ף: באי כח ועד הצירים: החכם־בשי יעקב מאיר, ד״ר י. צרניבסקי, א. מ. ליפשיץ;
באי כח הישוב: הרב מ. אוסטרובסקי, ב. יפה, רחל כצנלסון;
באי כח הסתדרות המורים: ד. ילין, ד״ר ב. צ. מוסינזון, ד״ר בירם.

תרפ״א: באי כח ועד הצירים: ב. יפה, א. מ. ליפשיץ, י. מיוחס;
באי כח הישוב: הרב י. ל. פישמן, ד״ב כצנלסון, ד. ילין;
באי כח הסתדרות המורים: ד״ר ב. צ. מוסינזון, ד״ר מהרש״ק, א. טורקניץ.

בתרע״ט היה יו״ר הד״ר י. טהון; **בתר״ף ובתרפ״א** – ה׳ ד. ילין.

מחלקת החנוך:

תרע״ט–תרפ״א: ד״ר י. לוריא, מנהל המחלקה.

תרע״ט: ד״ר י. אפשטין, מפקח על בתיה״ס; ל. סוקניק – מזכיר.

תר״ף: משרת הד״ר י. אפשטין נמסרה למר י. אוזרקובסקי; ד״ר א. מ. דושקין, חבר נוסף למחלקה; ח. ד. שחור – מזכיר.

תרפ״א: נוסף מפקח על בתיה״ס של החרדים – הד״ר א. שינפלד.

פרק א.

ההנהלה.

המוסד הציוני הראשון שהתחיל בעבודת החנוך בא"י היה ועד „חובבי ציון" באודיסה. הוא פתח בי"ס לבנות ביפו בשנת 1902 ואחר־כך בתי"ס במושבות אחדות ביהודה ובשנת 1912 יסד את ביה"מ למורות שע"ש לוינסקי ביפו. כל יתר בתיה"ס בא"י היו בידי הסתדרויות מארצות שונות, שכל אחת מהן השתדלה להפיץ את שפת ארצה ולחנך את הילדים לפי רוחה. אחרי מלחמת השפות (בסוף שנת 1913) נפתחו בתיה"ס הראשונים ע"י ההסתדרות הציונית, ואז נוסד ועד החנוך בתור מוסד המנהל את בתיה"ס בא"י. בועד חנוך זה השתתפו: ב"כ מרכז המורים, ההסתדרות הציונית וועד „חובבי ציון". תפקיד ועד החנוך גדל ביחוד בימי המלחמה העולמית, בעת שנתקו לגמרי הקשרים עם חו"ל. המצב הדחוק שבו נמצאו בתי"ס שונים הכריחם לפנות לועה"ח, אשר קבל כספים מאמריקה לצרך עבודתו. עם כבוש הארץ ע"י האנגלים עברו לרשות ההסתדרות הציונית כל בתיה"ס של חברת „עזרה", של המושבות ובתיה"ס שלחרדים „נצח ישראל". בקשר עם זה הרגשה נחיצות בהרחבת העבודה ובאחודה ע"י מוסד קבוע, שהוא ועה"ח.

מחלקת החנוך.

עם הרחבת העבודה בא הצרך ביצירת מחלקה מיוחדה לחנוך על יד ועד הצירים, המוסד הרשמי של ההסתדרות הציונית בא"י. המחלקה הזאת מרכבת ממנהל האחראי לפני ועד הצירים ושני מפקחים (אחד על בתיה"ס הכלליים ואחד על בתיה"ס שלחרדים).

התקנות העקריות של ועד החנוך ומחלקת החנוך.

א) בראש מוסדות החנוך בא"י וסביבותיה עומדים ועד החנוך והנהלת מחלקת החנוך.

ב) ועד החנוך מרכב מתשעה חברים הנבחרים מצד ההסתדרות הציונית, הישוב והסתדרות המורים במדה שוה. כל אחת מההסתדרויות האלה בוחרת מבין נבחריה בחבר אחד שהוא בא־כח החרדים.

ג) הנהלת מחלקת החנוך מרכבת משלשה חברים והם: מנהל המחלקה ושני מפקחים, אשר האחד מהם מפקח על בתי הספר אשר לחרדים.

המנהל והמפקחים מתמנים ע״י ועד הצירים מתוך רשימה המוצעה מצד ועד החנוך. ההנהלה אחראית למעשיה בפני ועד הצירים והבריה משתתפים במו״מ בישיבות ועד החנוך ואינם משתתפים בהחלטות.

ד) ועד החנוך מסדר את כל עניני החנוך, מקבל דו״ח מצד ההנהלה על מעשיה, יש לו זכות הבקרת עליה, והוא מחליט בכל הנוגע לדברים האלה:

1) סדור בתי הספר ותקנותיהם, 2) סדור תכניות למוד, 3) סדור התקציבים ושנויים בהם, 4) יסוד בתי ספר חדשים, 5) בטול בתי ספר, 6) מנויי מנהלים ופטוריהם, 7) פטורי מורים, 8) בקשות מורים ותלונותיהם, 9) הכנת ספרי למוד, 10) בנין בתים למוסדות החנוך.

ה) להחלטות ועד החנוך יש כח מחיב, אם לא הביעה הנהלת מחלקת החנוך מפורש את נגודה בשעת ההחלטה, והן מוצאות לפעל ע״י ההנהלה. במקרה של חלוקי דעות בין ועד החנוך ובין ההנהלה, מכריע ועד הצירים בישיבה, אשר ישתתפו בה בא־כח ההנהלה, ראש ועד החנוך ועוד חבר הועד שיבחר לשם זה.

כל ההחלטות בעניני התקציבים זקוקות לאשור מטעם ועד הצירים ובמקרה של אי הסכמה מצדו, הוא מחזיר את ההצעות לועד החנוך עם נמוקים לדון עליהן מחדש, ורק אחרי תשובת ועד החנוך הוא מחליט בזה.

ו) שלשת החברים באי־כח החרדים שבועד החנוך יחד עם המפקח שעל בתי הספר אשר לחרדים הם הועד המפקח על בתי הספר האלה, שהסכמתו דרושה לכל הענינים המיוחדים לבתי הספר לחרדים הנחתכים בועד החנוך. התכניות של בתי הספר האלה זקוקות לאשורו, ולו הזכות לפקח על בתי הספר האלה ולשמור על רוחם הפנימי.

המפקח על בתי הספר אשר לחרדים אינו מתמנה בלי הסכמת הועד המפקח הנזכר. מורים בבתי הספר אשר לחרדים אינם מתמנים בלי הסכמת המפקח אשר על בתי הספר האלה.

הועד המפקח החרדי.

שלשת החברים החרדים שבועד החנוך, והמפקח על בתיה״ס של החרדים שבהנהלת מחלקת החנוך יחד עם עוד שלשה חברים הנבחרים ע״י „המזרחי“, מסתדרים בתור ועד מפקח על בתיה״ס של החרדים.

לועד המפקח של החרדים נתונה אבטונומיה גמורה בכל הענינים הפנימיים של בתיה״ס העומדים תחת השגחתו.

מועצות פדגוגיות.

ע"י ועד החנוך סודרו שתי ועדות פדגוגיות: א) לבתיה"ס התיכוניים וב) לבתיה"ס העממיים. ואלה הן התקנות של הועדות הפדגוגיות:

א) תפקיד הועדות לעסוק בברור שאלות פדגוגיות ולדון על ההצעות שתוגשנה לפניהן ע"י מחלקת החנוך.

ב) כל ועדה יכולה להזמין מומחים ולסדר ועדות חלקיות לברור שאלות שונות.

ג) אין ועד החנוך מחליט בשאלות פדגוגיות בטרם תבא לפניו חות דעת הועדה.

ד) הצעות הועדות מוגשות לפני ועד החנוך, והוא מחליט בהן.

ה) חברי הועדות נמנים ע"י ועד החנוך, ועליהם נוספים ב"כ, אחד של מחלקת החנוך ואחד של מרכז הסתדרות המורים.

ו) השאלות העומדות על הפרק מוצעות לפני ועד החנוך ע"י מרצה הנבחר בועדה והוא משתתף בישיבות ועד החנוך בזכות דעה מיעצת.

בשאלה חשובה שביחס אליה שוררים חלוקי דעות הרשות בידי הועדה לבחור בשני מרצים (אחד בעד ואחד כנגד).

ועדה לערעורים.

לברור תביעות כספיות מצד המורים נקבעה ועדה לערעורים. הועדה מרכבה מחמשה חברים: 2 ב"כ ועד החנוך, 2 ב"כ מרכז הסתדרות המורים, ועוד אחד הנבחר ע"י ארבעת החברים האלה.

ועדה לבנין בתים.

לשם הצרך הגדול בבנין בתים לבתי ספרנו סודרה ועדה העוסקת בברור כל הענינים הנוגעים לשאלה הזאת (השגת מגרשי בנין, השגת אמצעים לבנינים בחו"ל ובארץ וסדור תכניות לבנין). הועדה מרכבת מ־5 חברים שביניהם גם ב"כ אגודת הרופאים וב"כ אגודת המהנדסים.

ועדה להיגיינה.

ההשגחה על מצב ההיגיינה בבתי ספרנו מסורה לידי „הדסה". מצדה נקבעה ועדה מיוחדת שבה משתתפים באי־כח ועד החנוך.

ועדים מפקחים.

כדי ליצור קשר בין הצבור ובין ביה"ס נוסדו ועדים מפקחים לכל בי"ס ובי"ס. הועדים המפקחים האלה מרכבים מאת ההורים, העדה והמורים. תפקידם

לחזק את הקשר בין ההורים ובין ביה״ס, לשמור על רכוש ביה״ס ולהגדילו, להשתתף עם ההנהלה בסדור התקציב, לבדוק את פנקסי החשבונות, להעריך ולגבות את תשלומי שכר הלמוד, לקבל דו״ח מאת הנהלת ביה״ס על מהלך העבודה, למסור דעת ההורים להנהלה על עניני ביה״ס ולהשתתף במועצת חבר המורים ע״י בא־כחם.

ועדי המושבות.

במושבות אחדות אין ועדים מיוחדים לבתיה״ס וההשגחה והטפול בבתיה״ס מוטלים על ועדי המושבות.

אספות הורים.

נוסף על האספות הכלליות של ההורים, הנקראות לשם סדור הועדים המפקחים, מסודרות ברב בתי ספרנו אספות הורים פעם בחדש. באספות אלה מוסרים המנהלים דו״ח על העבודה בביה״ס, מבררים שאלות שונות הקשורות בעבודה בו והמורים מבררים להורים את מצב הידיעות של הילדים, ע״ד הנהגתם ועל הנוכם בכלל.

אגודת „ידידי ביה״ס״.

בשנה האחרונה נסתדרו אגודות מיוחדות על יד בתי״ס אחדים בשם „ידידי ביה״ס״. תפקיד האגודות האלה לשכלל את המוסד, לדאג להספקת צרכי למוד ומכשירים שונים, להרחבת הספריות וכו׳. ביחוד הצליחו האגודות האלה בחיפה (ע״י ביה״ס הריאלי וביה״ס העממי). הודות לעבודתן יכלו שני בתיה״ס האלה לרכוש הרבה מכשירים, רהיטים, כלים לעבודה בניר (בביה״ס העממי), בעץ ובמתכת (בביה״ס הריאלי).

פרק ב.

מוסדות החנוך.

1. גני הילדים.

גני־הילדים התחילו לתפוס מקום השוב בהנוך רק בשנים האחרונות. בכל הארצות מתגברת השאיפה להתחיל את הנוכם של הילדים בגילם הרך ביותר, כדי לפתח בהם את כשרון ההסתכלות ולתת להם את התנאים הדרושים לפתוח ההושים ושרירי הגוף, להרגילם לסדר ולנקיון, לנטוע בקרבם אהבה לטבע, להקנות להם מושגים ברורים על הסובב אותם ולפתח בהם את כשרון ההבעה בשפתם הלאומית.

חשובים ביחוד גני־הילדים בשביל השדרות הנמוכות, שילדיהן נשארים ע"פ רב ללא טפול וללא השגחה. בריאותם של הילדים האלה מתרופפת לפני כניסתם לביה"ס, והם מסגלים להם מדות רעות, מתרגלים לאי־הנקיון של הסביבה עד שאחר־כך צריך ביה"ס להלחם ולהקדיש הרבה מרץ לשרש את הרע שדבק בהם.

בארצות הגירה ובארצות שאין בהן שפה לאומית כללית נוסף עוד גורם חדש המחיב את קיום הגנים: הצרך להפיץ את שפת הארץ בין כל הילדים ולעזור בזה לאחוד האומה. מנהל החנוך בבוסטון מדגיש את הערך הגדול של גני־הילדים בהפצת השפה האנגלית בארצות־הברית (הדין וחשבון משנת 1919); כמו־כן השתמשו ה.דויטשער שול־פעריין" והממשלה ההונגרית בגני־הילדים כבאמצעי להפצת שפתם הלאומית בין התושבים השונים באוסטריה ובהונגריה.

מטרת גני־הילדים היא כללית בכל הארצות והכרת חשיבותם וערכם מכריחה את הצבור לדאג לקיומם ולשכלולם. גני־הילדים שהיו בראשונה מוסדות פרטיים החלו לעבר לאט לאט לרשות הצבור. בסד"ר גנים עוסקים עתה לא רק אגודות ומוסדות לחנוך, כי־אם גם עיריות, ובזמן האחרון גם הממשלה. אמנם אין חובת הלמוד מוטלת על הילדים בגיל הגן, אבל ברוב הארצות משתדלת הממשלה להרחיב את האפשרות לחנוך הפעוטים בגנים. בצרפת הם קימים בערים ובמחוזי התעשיה בשם Ecoles maternelles לילדים בגיל מ־2 עד 6 שנים או בתור מחלקות נוספות על ביה"ס בשם Classes enfantines לילדים בגיל מ־4 — 6 שנים. מספר הגנים הולך ורב בגרמניה, בשויץ, בבלגיה, באנגליה וביחוד בארצות הברית באמריקה. בשנת 1886 היו המדינות קוניקטיקוט ווידמונט הראשונות שפתחו גני־ילדים, ובשנת 1916 היו כבר בארצות הברית 8463 גני־ילדים צבוריים ב 1228 ערים, שבהם נתחנכו כחצי מליון ילדים.

גני־הילדים העבריים בא"י תפקידם הוא חנוכי, תרבותי ולאומי. את הצד החנוכי־החברותי ממלאים גני־הילדים שלנו על הצד הטוב ביותר לא רק בערים כי־אם גם במושבות, במקום שגם האב וגם האם עוסקים רב היום בעבודה. הגננות שלנו עוסקות בטפול הילדים בחבה רבה: הן רוחצות אותם מדי יום ביומו, משחקות אתם ומרגילות אותם לסדר ולנקיון.

אם נשים לב למחלות העינים והעור השוררות במדה כ"כ מבהילה ביחוד בערי א"י ולאי־הנקיון והזוהמה המצינים את דלת העם בירושלים.

טבריה וצפת, נבין את הערך הגדול של נינו בהבראת האומה ובתחיתה, ע״י הסון הדור הצעיר בעודו באבו.

אבל לא רק החנוך הגופני בלבד מעסיק את המחנכות שלנו: הן מפתחות בילדים את האהבה לחי ולדומם הסובבים אותם ומעסיקות אותם בעבודות המתאימות לגילם. הן מקנות להם את המושגים הראשונים ע״י משחקים ועבודה. זמן רב מקדש לשירה, לציור, לכיור, לעבודה בקש ובניר. המקצועות האלה מפתחים בילדינו את החוש האסתתי שחסרונו מרגש כ״כ בחיי המשפחה העברית.

אבל לגני־הילדים שלנו יש עוד תפקיד של יצירה אשר אין דוגמתו אצל עמים אחרים, והוא הנחלת השפה הלאומית. גני־הילדים הם הם שהקנו לפעוטינו את השפה העברית, הם הם שהועילו לחדירת השפה העברית לבית העברי ע״י החניכים הרבים ועזרו לבתיה״ס בהספיקם להם תלמידים שהביאו אתם את השפה העברית בתור שפת דבורם. מנהלי בתי ספרנו ומוריהם מצינים את העובדה כי הילדים שבאו מן הגן הרימו את ערך המחלקות הנמוכות בהיותם מחונכים ומורגלים לסדר, לנקיון ולעבודה.

הספרות המקצועית קובעת את המספר הנורמלי של ילדים לגננת ל־25. אבל ברב הארצות גדול המספר הזה בהרבה יותר. בארצות־הברית הוא 36 (1916), בצרפת 50, לפי הנורמה החוקית. אצלנו המספר שלשים הוא הקבוע בשביל גננת אחת. קשה להגדיל את המספר הזה, מפני שילדינו באים בלי ידיעת השפה ומפני שדרושה עבודה רבה של השגחה על הילדים מצד נקיון הגוף.

את גני־הילדים שלנו מבקרים ילדים מגיל 3 — 6. ברב המוסדות האלה נהוגה שיטת פרבל, ורק לפני שנתים נוסד גן ע״פ שיטת מונטיסורי, על יד ביה״מ לגננות ביפו. תקונים שונים ע״פ שיטת מונטיסורי ביחס לפתוח החושים ולעבודה העצמית של הילדים הוכנסו גם בגני ילדים אחרים.

ברב גני־הילדים ישנם רהיטים מתאימים ומכשירים במדה מספיקה. המכשירים לא עלו לנו בסכומים גדולים וחלק קבלנו בתור מתנות מארצות שונות.

2. בתי־הספר העממיים.

בתי־הספר שלנו נחלקים לשני סוגים: א) כלליים, ב) להרדים.

בתי־הספר הכלליים הם מעורבים במושבות ונפרדים בערים: לבנים להוד ולבנות להוד (הוץ מבית־הספר בחיפה שהוא מְעורב). הקורס הנורמלי של בית־הספר העממי הוא שמונה שנות למוד. הילדים צריכים, אפוא, להשאר בבית־הספר עד הגיל של 14 — 15 שנה, ואולם אין בארץ חק של חובת

למוד וילדים רבים עוזבים את בית־הספר מפני סבות כלכליות לפני גמרם את חק למודם. חזיון זה נשנה בכל המקומות, בערים ובמושבות, ביחוד במושבות העומדות בעקר על עבודות השדה.

בתי־ספר עממיים שיש בהם כל שמונה המחלקות אין לנו אלא 8 (מספרם הכללי 49), והם בירושלים, יפו ופתח־תקוה. במושבות הקטנות כל הכתות הן בידי מורה אחד. מספר הילדים הממוצע למורה כפרי הוא אצלנו 20. הוא פחות בהרבה מהמספר שאצל העמים האחרים. ברב הארצות אין תשומת־לב מיוחדת לבית־הספר שבכפר. הוא נמצא על פי הרוב במצב עזוב, מורה אחד מלמד ילדים מכל הגילים והכתות שמספרם מגיע לפעמים ל־60 ויותר. תוצאות הלמודים בתנאים כאלה עלובות מאד. מצב זה הוא ירושת הזמן שהכפריים היו נחשבים למעמד נמוך בחברה. השנוי שבא בהשקפה זו גרר אחריו גם יחס אחר לחנוך בכפר. בוכוחים שהיו בשנה זו בפרלמנט הצרפתי ע״ד תקציב החנוך הובעה דרישה חזקה להיטיב את מצב בתי־הספר שבכפר ע״י הגדלת מספר הכתות והמורים. הדו״ח של מחלקת החנוך בקליפורניה (משנת 1920) מדגיש את העובדה שהאכרים עוזבים את הכפר שבית־ספרו אינו עומד על הגבה הדרוש ואינו מספק את דרישותיהם התרבותיות. בסדור עבודתנו אנו עלינו להתחשב עם החמר האנושי בכפרינו ועם דרישותיו לחנוך ולתרבות. חובתנו היא, אפוא, לתת ספוק לצרכיו התרבותיים של האכר ולהקנות לילדיו מינימום של ידיעות בשפה, בכתבי־הקדש ובלמודים כלליים. בהתחשב עם צרכי הישוב הכפרי אנחנו שולחים מורה לכל מושב שיש בו לא פחות מ־10 ילדים בגיל בית־הספר. מספר מינימלי כזה הונהג עכשיו גם במדינות אחרות שבארצות־הברית. קיום בתי־ספר במושבות קטנות הוא אחת הסבות הגורמות להפחתת המספר הממוצע של התלמידים לכתה בא״י. בערים גדול יותר המספר הזה — 32. להגדיל את המספר הממוצע הזה אי־אפשר לנו כל עוד לא תהיינה ברשותנו דירות מתאימות. אגב, השאיפה להפחית את מספר התלמידים בכתות הולכת ומתחזקת בכל הארצות. החוק על אודות בניני בתי־הספר בלונדון משנת 1912 קובע את המספר המקסימלי של התלמידים בכתה ל־40.

בתכנית בית הספר העממי בא״י תופסים מקום בראש הלמודים העברים: הלשון, תפלות, תנ״ך, משנה ואגדה, ידיעת המולדת ודברי ימי ישראל. הלמודים הכלליים: חשבון, הנדסה, טבע, פיסיקה, דברי ימי העמים וכתיבת הארץ, ציור, שירה, התעמלות ועבודת גנה — ולבנות גם מלאכת יד. אין הבדל בין למוד הבנים ללמוד הבנות אלא למוד מלאכת יד לבנות בלבד. בבתי הספר העממיים שבערים לומדים גם שפה זרה (אנגלית).

כמות הלמודים הנקנית במשך 8 שנות הלמוד היא: ידיעה יסודית בכתבי הקדש, באגדה ובמשנה; דברי ימי ישראל והספרות העברית בקשר עם ההסטוריה הכללית. במתמטיקה — כל הקורס בתורת החשבון ויסודות ההנדסה באפן מעשי. בגיאוגרפיה — תאור הטבע והצורה המדינית של הארצות, וביתר פרוט — הגיאוגרפיה של א״י. בטבע — הצומח והחי, בשימת לב ביחוד לצומח ולחי בא״י, היסודות העקריים של פיסיקה, כמיה ושמירת הבריאות. ציור — בעקר עפ״י הטבע. התעמלות שודית ומשחקים, שירים עממיים ולאומיים וקריאת תוים. מלאכת יד לבנות — תפירה, גזרה ורקמה, במדה שהילדות תדענה לגזור, לתפור לבנים ושמלות פשוטות. אנגלית נלמדת, כאמור, רק בערים ולמוד זה מתחיל בשנה ההמשית משמונה שנות הלמוד. מספר שעות הלמוד בבתי ספרנו עולה על המספר הנהוג ברב הארצות האחרות: באמריקה — 24.5 שעות בשבוע בחשבון ממוצע; בצרפת ובשויץ הצרפתית — 30; בגרמניה, אוסטריה, אנגליה ושויץ הגרמנית, מספר השעות המקסימלי במחלקות העליונות הוא 32. אצלנו המספר הממוצע הוא 30.5 שעות (במחלקות הנמוכות — 23 שעות, בבינוניות — 29־32, ובעליונות — 35). מספר השעות הגדול הנהוג אצלנו בא לרגלי הצרך להקדיש יותר זמן לשפה העברית וללמודי קדש. השפה העברית, אם כי נהיתה לשפת הדבור עוד אינה תופסת את מקום שפת האם כמו אצל עם אחר, ואנחנו זקוקים להטבת מכשיר הדבור והמחשבה העברים. למוד התנ״ך דורש גם הוא הרבה זמן. מצבנו המדיני מביא אותנו לידי הכרח ללמוד גם שפה זרה מה שאין ברב הארצות האחרות.

בשנה שעברה הצענו לועד הפועל להרחיב את מקצוע העבודה בבתי ספרנו העממיים. המטרה היא לא ללמד מלאכה כי אם להשתמש בה בתור אמצעי פדגוגי, כדי לעשות את הלמודים ממשיים יותר וכדי לפתח בלבות התלמידים חבה לעבודה והכשרה אליה. לשם זה הצענו להכנים בבתי ספר אחדים עבודה בניר (במחלקות הנמוכות), בעץ או במתכת (במחלקות העליונות). אבל התקונים האלה דרשו אמצעים שלא יכלנו להשיגם, וע״כ הוכרחנו להסתפק בעבודות כאלה שאינן קשורות בהוצאות מרובות.

במחלקה הראשונה של בתי ספרנו קשור למוד הקריאה והכתיבה בעבודה עצמית: סדור מלים ע״י אותיות נפרדות, ציורים חפשים של התלמידים, עבודות מעשיות שונות לאמון היד. במחלקות שונות העסקנו את התלמידים במדידות בחשבון. בתי ספר אחדים, שעלה בידם להשיג אמצעים ממקורות שמחוץ לתקציב ועד החנוך, סדרו עבודה בעץ.

עבודת הגנה נהוגה כמעט בכל בתי ספרנו. שמים אנחנו לב למקצע זה בעקר במושבות, יען כי שם אנו מוצאים תנאים נוחים יותר לפתוח המקצע

הזה. בזמן האחרון אנחנו משתדלים לשתף את תלמידינו בעבודות השונות שבמושבות. בשנה שעברה עשינו בפעם הראשונה את הנסיון הזה. קבוצות ילדים הלכו מן העיר למושבה בלוית מוריהם ועבדו בקטיף השקדים ובבציר הענבים במשך שבועות אחדים. הילדים הסתדרו באהלים ומלאו בעצמם את כל העבודות של בשול, ההשגחה על הנקיון ואף השמירה בלילה. הצלחת הנסיון הזה נותנת לנו את האפשרות להמשיכו ולהרחיבו בשנה זו. השתתפות תלמידינו בעבודת המושבות דורשת תקון חדש בסדור ימי ההפש. עונת העבודה במושבותינו היא בתמוז, בזמן שבתי הספר פתוחים עדין. לפי תנאי האקלים היינו יכולים לסגרם בתמוז ולפתחם באמצע אלול, אבל ימי החג המרובים בתשרי יגרמו להפרעה גדולה במהלך הלמודים.

הדבר הקרוב העומד על הפרק הוא — סדור עבודות במחלקות העליונות של בתי ספר אחדים במקצע כריכת ספרים ונגרות.

עסקנו גם בשאלת סדור משק הבית והבשול בבתי הספר לבנות. עמדנו במו"מ עם אגדת הנשים באנגליה שהבטיחה לנו את האמצעים הדרושים לסדור מטבח מרכזי שבו תעבדנה התלמידות לפי התור — הצי יום לשבוע. אנו מחכים למלוי ההבטחה של ועד האגודה הנ"ל.

בתי הספר להרדים: — ההבדל שבין בתי הספר העממיים לחרדים ובין בתי הספר העממיים הכלליים הוא בזה שבראשונים נתן הרבה זמן ללמוד התלמוד, שמתחילים בו בשנה הרביעית ומקדישים לו 10 שעות לשבוע בכל כתה. לרגלי זה מוכרחים למעט בלמודים הכלליים, ביחוד בלמודי הטבע, שירה, ציור והתעמלות. יש עוד הבדל אחד והוא — היחס לדרישות המעשיות של הדת. אמנם גם בבתי הספר הכלליים לומדים תפלה, באחדים לומדים גם שלחן ערוך ארח חיים ובמושבות אחדות נהוגה בבתי הספר תפלה בצבור, אבל חנוך הילדים בקיום המצוות המעשיות אין בבתי הספר הכלליים ומתיהסים אל דבר זה כאל דבר המסור ללבו של כל אחד מההורים. מספר שעות הלמודים בבתי הספר החרדים גדול מאשר בבתי הספר הכלליים לרגלי למוד התלמוד ובהתחשבות עם המסורת המקובלת אצל החרדים שהילדים צריכים לבלות את רוב היום בין כתלי בית הספר.

רוב בתי ספרנו העממיים אינם נופלים באיכותם מבתי הספר בארצות אחרות. התלמידים גומרים את בית הספר בידיעה מספקת בשפה ובמדעים והם קשורים לארצם ולשפתם. לצערנו עלינו לסמן, כי התפתחותם הכללית אינה עומדת בהתאמה עם כשרונות הילדים לרגלי החסר בספרי קריאה מספיקים. גם ביחס להכשרה לחיים דורש עוד בית הספר תקון ושכלול. אין לנו בתי ספר

למלאכה ובית הספר הכללי אינו ממלא את תפקידו מחסר האמצעים להרחיב את מקצע העבודה.

בשנים האחרונות הכנסנו במחלקות העליונות של בית הספר העממי בערים הנהלת פנקסים וידיעות מסחר, למען הכשיר את הצעירים, שיש להם נטיה לזה, לעבודות משרדיות. להבא אנו חושבים להרחיב את המקצע הזה בכתה העליונה, ע״י למוד כתיבה במכונה ושעורי השלמה בשפה האנגלית.

הכשרת חניכינו לעבודה דורשת מבית הספר להרבות בלמוד שפות זרות. אולם בית ספרנו אינו יכל למלא את הצרך הזה במלואו, אם הוא חפץ לשמור על עקר מטרתו ותפקידו לתת חנוך לאומי וידיעה הגונה בשפה, בכתבי הקדש והבנה מספיקה בידיעות הכלליות. בזה נלחמים בתי ספרנו מצד אחד בחנוך הלֶיבנטיני המסתפק רק בלמוד שטחי של הרבה שפות זרות ומהצד השני בבתי הספר של האורתודוכסיה הקיצונית בירושלים, צפת וטבריה, המסתפקת בלמוד התלמוד גרידא ופוסלת לגמרי את הידיעות הכלליות.

בתי ספרנו הכלליים הם בתי ספר מודרנים המבוססים על ידיעת היהדות, ובתי ספרנו שלחרדים מוצאים את פתרון שאלת החנוך בהרחבת הידיעות של היהדות המסורתית ובצמצום התכנית של המדעים הכלליים.

3. בתי־הספר התיכוניים.

החזקת בתי ספרנו התיכוניים אינה ענין של מותרות בעבודתנו החנוכית. אנו מוכרחים להתחשב עם הדרישות התרבותיות של הישוב בארץ ועם תפקידו בעתיד הקרוב. בתי הספר הללו נוסדו מתוך צרך חיוני. ברצותנו ליצור מרכז לתרבות עברית בא״י איננו יכלים להסתפק בבתי ספר עממיים בלבד. עלינו להתחשב עם הישוב העירוני הזקוק לחנוך במסגרת גדולה מזו של בית ספר עממי. בתי הספר התיכוניים יצרו סביבה תרבותית בארץ, הם משכו אליהם מאות משפחות אמידות ומשכילות שבאו מהגולה כדי לתת לילדיהן הנוך בבית ספר תיכוני עברי, ורבות הן המשפחות אשר תוכרחנה לעזוב את הארץ, אם לא תהיה להן האפשרות לתת לילדיהן את החנוך שהיו נותנות להם בחו״ל.

שלשה בתי ספר תיכוניים יש לנו בארץ: גמנסיה ביפו, גמנסיה בירושלים ובית ספר ריאלי בחיפה.

הגמנסיה ביפו נוסדה בשנת 1906. קטנה ומצערה היתה גמנסיה זו בהוסדה. היא נפתחה במספר מצומצם מאד של תלמידים ותלמידות (17), שרק חלק קטן מהם יכל להכנס למחלקה הראשונה והשאר היה בכתות הכנה. המוסד התפתח במהירות

גדולה מאד, עד שלפני המלחמה היו מחלקות מקבילות לכל הכתות ומספר התלמידים והתלמידות הגיע ל־800. המלחמה העולמית בכלל וגרוש יפו בפרט גרמו לקפאון בהתפתחות המוסד. בימי הגרוש המשיכה הגמנסיה את קיומה, חלק במושבה שויה (ע״י זכרון) וחלק בחיפה. חסר האמצעים הכריח את התלמידים והמורים לעבוד במשך חדשים בכרמים כדי למצוא את מחיתם. עם כבוש הארץ הוקמו לאט לאט הריסות המוסד. בראשונה נפתחו המחלקות היסודיות ואחריהן בא הצרך במקבילות הקימות עכשו — החל בכתה ג׳. מספר התלמידים בשמונה המחלקות והמקבילות הגיע בשנה זו (תרפ״א) ל־406 (בלי המכינות).

הגמנסיה בירושלים נוסדה בשנת תרס״ט (1909). במשך כל הזמן היתה צריכה להלחם על קיומה, מספר חניכיה היה קטן, אמצעיה מצומצמים מאד ובכל זמן קיומה היה עתידה מוטל בספק. בימי המלחמה נסגרה הגמנסיה ע״י הממשלה התרכית, ורק אחרי הכבוש עלה בידינו להקימה על יסודות חדשים. במקום המחלקות הנמוכות שהיו עקר המוסד לפני המלחמה נפתחה הגמנסיה בכתותיה העליונות. בשנה זו תוציא הגמנסיה בירושלים את המחזור הראשון.

הגמנסיה ביפו הכילה 4 מכינות ו־8 כתות יסודיות לפי הסדר הנהוג בשויץ ובאירופה המרכזית. הגמנסיות שלנו ביפו ובירושלים נסדרו בלי קשר עם בית הספר העממי. אנחנו משתדלים להכניס תקון ביחס לקשר הזה. בהתאם לנסיון שבארצות שונות מוצאים אנו לנחוץ להקים את ביה״ס התיכוני על הבסיס של שש שנות למוד בבי״ס עממי (הקורס השלם של בי״ס עממי הוא 8 שנות למוד). עד עתה עלה בידנו להוציא לפעל תכנית זו בחלקה. הפרדנו את ארבע המכינות מהגמנסיה ביפו והן קימות בתור מוסד פרטי בלי שום תמיכה מצדנו, ובירושלים סדרנו את הגמנסיה עפ״י תכניתנו והיא מתחילה בשנת הלמוד השביעית (מחלקה ג׳) וגומרת בשנת הלמוד השתים עשרה (מחלקה ח׳).

מטרת בתיה״ס התיכוניים היא בעקר הכשרת הדור הצעיר לעבודה בארץ מבלי לותר גם על המטרה הצדדית להכין את הניכינו לבתיה״ס הגבוהים. תכנית בתי־ספרנו התיכוניים מקיפה ידיעה רחבה בשפה העברית וספרותה, בדברי־ימי־ישראל, ידיעה עמוקה בתנ״ך, הכנה בהבנת התלמוד. בלמודים הכלליים אין תכנית בתי־ספרנו נבדלת בהרבה מזו של בתיה״ס בשויץ. מהשפות הזרות נלמדות אנגלית, ערבית וצרפתית.

בתכניות הגמנסיות באו בשנים האחרונות שנויים השובים אחדים: מצאנו לנחוץ לבטל את למוד השפה הרומית שאין לה מקום בחיינו הנוכחיים. אם אצל העמים הרומניים והגרמניים שתרבותם קשורה קשר אורגני בתרבות יון ורומא הולכת ומתחזקת ההתנגדות ללמוד השפות הקלסיות — אצלנו לא כל שכן.

בהוציאנו את השפה הרומית הכנסנו במקומה מקצעות שיוכלו להכשיר את התלמידים לחיים בארץ: פסיהולוגיה ופדגוגיה לאלה שרוצים לעסוק בהוראה, ולמודי מסחר לאלה שפונים למסחר ולתעשיה. הגמנסיה ביפו מחולקת עכשו לשתי מגמות: א) ספרותית־פדגוגית, וב) ריאלית, בתכנית רחבה יותר במתמטיקה, בלמודי הטבע ובשרטוט.

השנוי במצב המדיני הביא אתו עוד שנוי לטובה בלמוד השפות הזרות. את מקום השפה התורכית, שהיתה קשה לתלמידים ושהיתה מכשיר מחוסר כל ערך תרבותי, תפסה השפה האנגלית, שמכניסה על נקלה את התלמידים לתרבות רחבה ועשירה.

בתור מקצוע העבודה נהוגה בבתי־ספרנו התיכוניים עבודת הגנה. במחלקות הבינוניות של הגמנסיה ביפו נתנת עוד עבודה בנגרות ובמחלקות העליונות של הגמנסיה ביפו וביה"ס הריאלי בחיפה נהוגה עבודה מעשית בפיסיקה ובכמיה. בירושלים עדין לא סודרה מעבדה מחסר אמצעים.

מספר השעות הנתן בבתי ספרנו התיכוניים, 36 — 38 במחלקה, הוא גדול ביותר. באירופה המרכזית, בגרמניה, שויץ ואוסטריה, המספר המקסימלי של שעות בבי"ס תיכוני הוא 34, באנגליה ובאיטליה 32, ו־ 25 — 28 בצרפת ובאמריקה. רבוי השעות בא בעקר לרגלי הצרך לתת מספר שעות גדול ללמוד השפה העברית ולמקצועות העבריים (20 % — 25 % לעומת 13 % — 14 % בארצות אחרות), וגם לרגלי רבוי השפות הזרות ומאי האפשרות להעסיק את התלמידים במדה מספיקה בעבודה עצמית מחסר ספרי למוד. מהשנה הבאה אנחנו מפחיתים את שעות הלמוד בכל הכתות.

ביה"ס הריאלי בחיפה נוסד בשנת 1913 בתור תוצאה ממלחמת השפות בא"י. תכנית ביה"ס היא מצומצמת מזו של הגמנסיה ומספר שנות הלמוד בו הוא רק 10. זאת אומרת, שהחניכים לומדים רק שתי שנים נוספות על שמנה שנות הלמוד של בי"ס עממי.

ביה"ס הזה סודר עפ"י התכנית של Realschule בגרמניה. מטרתו היתה להכין את התלמידים לטכניקום ולשים לב ללמודים הריאליים והמעשיים. בביה"ס הזה הושם לב בעקר ללמודי מתמטיקה, טבע, ציור ועבודה. הודות לעסקני חיפה שלקחו חלק רב בהרחבת ביה"ס הזה היתה האפשרות להכניס בו עבודות בעץ ובמתכת ולרכש בזמן קצר אסף די גדול של מכשירים. המקצוע של העבודה עוד יתרחב בזמן הקרוב. מעוט האוכלוסין בחיפה לא נתן אפשרות לקיום עוד מוסד חנוכי, וביה"ס הריאלי היה המוסד היחידי לבנים ולבנות ומלא במחלקותיו הנמוכות גם את התפקיד של בי"ס עממי. בשנה האחרונה, כשבא הצרך לפתוח

מחלקות מקבילות, הפרדנו את 5 המחלקות הראשונות והן קימות בתור בי"ס עממי. חמש המחלקות העליונות הן איפא ביה"ס הריאלי. עם גדולו של הישוב בחיפה נהיה זקוקים למוסדות הנוכיים חדשים ובעקר לבי"ס עממי שלם.

בחו"ל נשמעות טענות על רבוי בתיה"ס התיכוניים בא"י. הטענות האלה אינן נכונות. בתיה"ס האלה עולים ב־25% מכל ההוצאות של מחלקת החנוך. יחס כזה בתקציב אנחנו מוצאים גם ברב הארצות האחרות. אבל הוצאותינו לחנוך התיכוני במשמעותו הנכונה הן פחותות בהרבה, מפני שלסוג בתי ספרנו התיכוניים נכנסים שלשת הסמינרים בסכום הוצאות של 11 אלף לי"מ וגם המחלקות הנמוכות של ביה"ס הריאלי והגמנסיה ביפו שצריך לזקפן ע"ח בתיה"ס העממיים. בכל בתי ספרנו התיכוניים, החל בשנת הלמודים התשיע'ת, יחד עם הסמינרים, ביה"ס להקלאות (בפ"ת) וביה"ס „בצלאל", לומדים 788 תלמיד. בהשואה למספר התלמידים בארצות אחרות אנו מוצאים את מספר התלמידים האלה גדול מאשר באירופה, אבל קטן ביחס לארצות דמוקרטיות כמו ארצות הברית באמריקה וקנדה, ששם פתוחים בתיה"ס התיכוניים לכל בלי תשלום. בצרפת היה בשנת 1912 מספר התלמידים בבתיה"ס התיכוניים 34 על כל 10 אלפים תושבים, באמריקה היו באותה השנה 113, אותו המספר היה גם בקנדה. ב־1915 עלה מספר התלמידים בבתי"ס תיכוניים צבוריים באמריקה ל־129, ומלבד זה למדו עוד 15 תלמיד בבתי"ס פרטיים, ז"א בשנה זו היו 144 תלמיד על כל 10 אלפים איש. לפי מספר היהודים בארצנו (80 אלף) יצא על כל 10 אלפים תושבים 98,5 תלמיד.

חלק גדול של בוגרי בתי ספרנו התיכוניים נשאר בארץ והם עובדים בתור פקידים במשרדים שונים ובתור מורים, חלק עוסק בחקלאות בקבוצות ובהוות וחלק משתלם בבתי"ס גבהים בחו"ל על מנת לשוב אחר כך לא"י. הידיעות הכלליות של בוגרינו אינן נופלות מן הידיעות של תלמיד הגומר בי"ס תיכוני באיזו ארץ אחרת, מלבד מה שיש להם ידיעה רחבה בשפה העברית ובספרותה. תלמידי בתי ספרנו נכנסו בלי קשי לאוניברסיטאות באירופה ובאמריקה, ובמקומות שדרשו מהם בחינות עמדו בהן בלי הכנה יתרה. הפרופסורים שבאו במו"מ עם תלמידינו מוצאים את הכנתם למשביעה רצון.

בוגרי הגמנסיה ביפו.

ב־8 מחזורים (תרע"ג־תרפ"א) גמרו 235 תלמיד.

בארץ נמצאים 129, בחו"ל 100, מתו 6.

מהנמצאים בארץ עוסקים: 40 בפקידות (מהם 12 בממשלה) 36 בהוראה, 22 בחקלאות, 11 בעבודות מקצועיות שונות (עבודות טכניות, רפואה וכו'), 1 במסחר, 15 בלי עבודה (ביניהם בנות שנשאו וחילים שנשתחררו), 4 לא ידוע, בס"ה 129

מהנמצאים בחו"ל עוסקים: 87 לומדים בבתי ספר עליונים (באמריקה 24, באנגליה 20, בצרפת 20, באוסטריה 5, בשויץ 3, בגרמניה 2, בספרד 2, באיטליה 2, בארצות שונות 9), גמרו מכל המחזורים 6 תלמידים, מהם מת אחד ושלשה עובדים בארץ: אחד רופא, אחד עורך־דין ואחד חקלאי ושנים גמרו ונשארו בחו"ל, 2 עוסקים במסחר, 5 בלי עבודה (הרוב בנות שנשאו) בס"ה 100

בס"ה . . 229

בוגרי בית הספר הריאלי.

ב־3 מחזורים גמרו 19 תלמידים.

בארץ נמצאים 13 והם עוסקים: 7 בפקידות, 4 בחקלאות, 2 בעבודות טכניות.

בחו"ל נמצאים 6 והם לומדים בבתי"ס עליונים (2 באירופה ו־4 באמריקה).

4. בתי המדרש למורים.

רשת בתי ספרנו מכילה בתוכה שלשה מוסדות להכנת מורים, מורות וגננות: א) בית מדרש למורים כללי; ב) בית מדרש למורים חרדים (שניהם בירושלים); ג) בית מדרש למורות וגננות ביפו. הסמינר העברי הראשון לפי הזמן הוא בית המדרש למורות שנוסד ב־1912 ע"י ועד „חובבי ציון". הועד בנה לשם זה בנין מיוחד. אחרי מלחמת השפות נוסדו בירושלים ע"י ההסתדרות הציונית בית מדרש למורים ובי"מ לגננות. המוסדות האלה המשיכו את קיומם במשך כל ימי המלחמה, מלבד ביה"מ למורות שנסגר לרגלי הגרוש מיפו. העבודה הפרעה גם בשני מוסדותינו בירושלים, לרגלי הבהלות התמידיות בימי המלחמה ועבודת הצבא של תלמידים ומורים. אחת מדאגותינו הראשונות אחרי כבוש הארץ היתה הקמת בתי ספרנו למורים ושכלולם. הקמנו מחדש את ביה"מ למורות ביפו, הזמנו מורים בעלי מקצוע לביה"מ למורים בירושלים, שכללנו את תכנית הלמודים והרחבנו את העבודה המקצועית של הלמודים — תקון גדול יותר היה דרוש לבית הספר לגננות. מעוט מחלקותיו ומעוט השעות של המקצועות עכבו בעד התפתחותו, מאי־האפשרות לתת לו מורים מיוחדים. מלבד זה עלינו היה להתחשב עם הצרך להכשיר

את הגננות להוראה במחלקות הנמוכות של בי״ס עממי ועם הנחיצות לתת למורות הכנה בעבודת הגננות. מלוי המטרה הזאת דרש את אחוד שני המוסדות, ולפני שנתים הוצאנו את הדבר לפעל: העברנו את ביה״ס לגננות מירושלים ואחדנו אותו עם ביה״מ למורות ביפו. אחוד המוסדות הביא גם לידי קמוץ בהוצאות, מפני ששעות רבות הן משותפות למורות ולגננות.

יסוד בית מדרש למורים חרדים בא בקשר עם קיומם של בתיה״ס המיוחדים לחרדים. המורים בבתי הספר מסוג זה הם ברובם אנשים בעלי ידיעה רחבה בלמודי הקדש, אבל בלי ההכנה הדרושה להוראה ועפ״י רוב מחוסרי ידיעות כלליות. חסר מורים מתאימים הפריע בעד התפתחות בתי הספר של החרדים.

השאלה בדבר הכנת מורים חרדים העסיקה זה שנים את כל עסקני החנוך. „נצח ישראל" סדר ע״י תלמוד התורה בפתח תקוה שעורים מיוחדים להכנת מורים חרדים, ומחלקת החנוך בקבלה את תלמוד התורה בפתח־תקוה תמכה בשעורים האלה. מלבד זה נוסדה בירושלים ע״י מחלקתנו „ישיבת המשתלמים", שמטרתה היתה לתת ידיעות כלליות לחניכי הישיבות וגם להכינם להוראה. שני המוסדות האלה לא יכלו למלא את תפקידם כראוי, ועל הפרק עלתה ההצעה להפוך את ישיבת המשתלמים לבית מדרש למורים. הסתדרות „המזרחי" פתחה באמצע שנת תר״פ מחלקה מיוחדת בתור התחלה לבי״מ למורים חרדים. מראשית שנת הלמודים הזאת אחדנו את כל שלשת המוסדות האלה למוסד אחד בשם בי״מ למורים „מזרחי". לרגלי צרוף המוסדות האלה היתה האפשרות לסדר את המוסד הזה בכל חמש כתותיו ובשנה זו יוציא את המחזור הראשון של תלמידיו.

לסמינרים מתקבלים תלמידים ותלמידות שגמרו את חק למודם בבי״ס עממי בן 8 מחלקות. מספר שנות הלמוד — 5 ובביה״ס לגננות — 3. בזמן האחרון גדל מספר התלמידות הרוצות להכנס לבי״מ למורות ולגננות, וזכות הכניסה נתנת למצוינות ביותר. רבוי התלמידות במוסד בא מצד אחד לרגלי החסר במקצעות משלח־יד מתאימים לבנות ומהצד השני לרגלי ההתנגדות של חוגים ידועים להנוך מעורב בבתי־הספר התיכוניים.

התרבות התלמידות בבתי־הספר למורות תביא בעתיד הקרוב יחס חדש במספר המורים והמורות בארצנו. מספר המורות בבתי־ספרנו קטן עד מאד, ואפילו בבתי־הספר לבנות אין המורות (מלבד מקצע התפירה ומלאכת־יד) אלא הזיון בודד, בו בזמן שבארצות אחרות גדול הרבה יותר מספר המורות, וביחוד באמריקה ששם נמצא בית־הספר העממי כמעט כולו בידי מורות, עד כי בדבר

הסופר על המורה יזכירו בלשון נקבה. אופיים הם למשל המספרים האלה: בבתי־הספר למורים בניו־יורק היו בשנת 1915־16: 38 תלמיד ו־2001 תלמידה.

מספר התלמידים בבית־ספרנו למורים הוא קטן, מפני שהבנים מוצאים להם בנקל עבודה איש איש לפי נטיתו והכשרתו. תלמידי בתי־הספר למורים חרדים הם ברובם בני ישיבה ומעוטם תלמידים שגמרו בית־ספר עממי חרדי.

התלמידים מחוסרי האמצעים בבתי־המדרש למורים קבלו תמיכה מקפת ועד הסיוע. התמיכה הנתנת לביה״מ הכללי לא היתה די בטוחה, וזה השפיע על מספר תלמידיו. התמיכה בביה״מ למורים „מזרחי״ היתה בטוחה יותר וגדולה יותר. מספר הנתמכות בביה״מ ביפו קטן והלק של התלמידות מכנים גם שכר למוד הגון.

תכנית ביה״מ למורים הכללי בכתות הראשונות איננה נבדלת בהרבה מהתכנית של בית־ספר תיכוני, אם כי המוסד שם לב גם בשנים הראשונות להקף הידיעות ולאפן הלמודים בהתאם למטרתו. תשומת לב מיוחדת מוקדשת ללמוד השפה וכתבי־הקדש. במחלקות העליונות נלמדים בעקר למודים מקצעיים (פדגוגיה, דידקטיקה, פסיהולוגיה ותולדות החנוך). התלמידים מבקרים בתי־ספר עממיים ונותנים שעורי הוראה. בתור שפה זרה נלמדת בסמינר — אנגלית, בבית המדרש למורים הכללי נוספת עוד השפה הערבית.

בית המדרש למורים חרדים אינו יכול לתת להניכיו אותו הקף הידיעות שנותן ביה״מ למורים הכללי, כי רוב הזמן מקדש בו ללמודים העברים בכלל וללמוד התלמוד בפרט. בכל זאת מקבלים התלמידים הכשרה טובה להוראה ע״י הלמודים המקצעיים ושעורי ההוראה.

מספר שעות הלמוד בסמינרים הוא 38—40 במחלקה. זהו מספר גדול, אבל גם בסמינרים בארצות אחרות מרובות הן שעות הלמוד. אנחנו חושבים זאת למגרעת המפריעה בעד העבודה העצמית של התלמידים ומהשנה הבאה נצמצם בשעות.

בכל שנה גומרים את בית המדרש למורים הכללי 10—12 תלמיד. בשנה זו יגמרו בביה״מ למורים ,מזרחי׳ 14 תלמיד. גם בית המדרש למורות יוציא השנה את המחזור הראשון לאחר המלחמה. ביחס למספר המורים שבמוסדותינו (למעלה מ־500) יש באפן נורמלי צרך בשלשים מורה בכל שנה במקום המורים הנוסעים או העוזבים את העבודה מסבות שונות. לרגלי הקמוצים בתקציב והפחתת מספר המורים במוסדותינו לא נוכל לתת השנה משרות לבוגרים של בתיה״מ למורים ולגננות.

עם הגדלת הישוב יגדל הצרך במורים. מלבד זה ישנה דרישה למורים מא״י בארצות הגולה וביחוד במזרח הקרוב.

5. בתי־ספר מקצעיים.

לסוג זה שיכים בית הספר לאמנות „בצלאל", בתי הספר לנגינה וביה״ס החקלאי בפ״ת.

בית הספר „בצלאל" שם לו למטרה לפתח אמנות עברית וללמד עבודות אמנותיות. מלבד ציור, שרטוט וכיור נלמדות בביה״ס עבודות בשן, באבן, באמאיל. חוץ מזה עומדות תחת השגחת אמני „בצלאל" קבוצות פועלים העובדים בפיליגרין, במתכת, בעצי זית, בצדף ובשן ועבודות דמשק.

המוסד „בצלאל" הניח את היסוד הראשון ליצירת אמנות עברית בא״י. הוא רכז בתוכו אמנים צעירים בעלי כשרונות ששאפו ליצור אמנות בקשר עם תחית העם והארץ. „בצלאל" השפיע על אפן העבודה וסגנונה, הוא הפיץ עבודות שונות המעסיקות עכשיו הרבה פועלים העובדים בבתי חרשת, בקבוצות וביחידות. העבודות האלה (שטיחים, עבודות עצי זית, צדף, שן, בתיק) קנו להן שם בארץ ובחו״ל. „בצלאל" הוציא הרבה תלמידים, והמכשרים ביותר השתלמו אח״כ ויהיו לאמנים ולמורים לציור. הודות ל„בצלאל" נתנה האפשרות לסדר בפעם הראשונה תערוכה לאמנות בירושלים, שבחלקה הגדול היתה מעבודת אמנים יהודים.

בתי־הספר לנגינה. ביה״ס לנגינה הראשון נוסד ביפו בשנת 1910 וזמן קצר אחר זה נוסד בית־הספר לנגינה בירושלים. גם המוסדות האלה סבלו בימי המלחמה. אחרי שחרור הארץ חדשנו את בית־הספר לנגינה ביפו ויסדנו בית־ספר לנגינה בחיפה אשר עלה לנו בסכום מועט. לא הקמנו את בית־הספר לנגינה בירושלים בכדי להמנע מהתחרות בבית־הספר האינטרנציונלי שנוסד ע״י מושל העיר. רק בסוף השנה שעברה עבר גם בית־הספר הזה לרשותנו.

בתי־ספרנו לנגינה אינם שואפים רק לתת שעורים בנגינה לילדי העשירים. יצירת תרבות עברית דורשת גם התפתחות אמנות עברית ומחיבת גם את פתוחה של השירה והנגינה העברית ברוח העם. בתי־ספרנו לנגינה השפיעו באפן נכר על אפן השירה בבתי־ספרנו שהיו משתמשים על פי רוב במנגינות זרות. הם מסדרים מקהלות ותזמרות, עורכים לעתים קונצרטים כלליים ועממיים במחירים נמוכים ומשפיעים באפן זה על החנוך האסתתי של הקהל בא״י.

בתי־ספרנו לנגינה מתקימים בעקר משכר הלמוד של התלמידים. רק תלמידים עניים שמצטינים בכשרונותיהם מתקבלים בלי שכר. תמיכתנו לבתי־הספר לנגינה נמוכה מאד (25 לי״מ ביפו; 20 — לביה״ס בחיפה ו־50 לי״מ ושכר־דירה לביה״ס בירושלים). בתקציב לשנה הבאה הפחתנו את תמיכתנו לבית־הספר לנגינה

בירושלים, בהוציאנו מהתקציב את שכר־הדירה. אנו מקוים כי בזמן הכי קרוב יוכלו כל בתי הספר האלה להתקים בלי כל תמיכה מצדנו.

למוסדותינו אלה ישנה גם מטרה מעשית כלבית־ספר פרופסיונלי מסוג אחר, בתתם להרבה מתלמידיהם למצוא את מחיתם משעורים פרטיים ומהוראה בבתי־ספר עממיים.

בית־הספר החקלאי נוסד ע״י ועד „חובבי ציון" לפני המלחמה. לרגלי המצב בזמן המלחמה נסגר, ולפני שנתים הרשנוהו שוב. הצרך במוסד זה מרגש ביחוד בקרב האכרים הרוצים לתת לבניהם חנוך חקלאי להלכה ולמעשה. בית־הספר החקלאי שבמקוה ישראל אינו יכול לספק את דרישת הארץ לחנוך חקלאי אם כי הוא מתפתח באפן יפה ואם כי הוא כלו עברי. אבל גם בית־ספרנו בפתח תקוה אינו מספק את הצרך הזה ואין לצין בו התקדמות נכרת. הסבה המפריעה בעד שכלולו של המוסד היא חסר קרקע והמחסור באינונטר חי ומת הנחוצים לבית־ספר מסוג זה. לשכלול המוסד דרושים אמצעים רבים שאינם בידינו. גם המושבה לא יכלה לבוא לעזרת המוסד למרות הבטחתה, ואין לנו לקוות לעזרה אחרת מצדה גם בעתיד מלבד הקרקע שהיא מבטיחה להקצות לבית הספר מאדמת הבצות שהשיגה מהממשלה.

חנוך חקלאי מעסיק גם את חוגי החרדים, ו„המזרחי" מציע להקים בית ספר חקלאי ברוחם על אדמת סלונדי בפ״ת, שנמסרה לרשותו, אם נבטיח לו את התמיכה שאנו נותנים לבית ספרנו. „המזרחי" דורש שגם מוריו וגם תלמידיו יתנהגו ברוח המסורת, ותלמידי בית הספר הקים אינם מחמר כזה שיתאים ל„מזרחי", מלבד זה לא יהיה מקום במוסד חרדי לתלמידות הלומדות אצלנו.

שאלת עתידו של בית הספר החקלאי לא תפתר עוד ע״י השגת הקרקע. גם ל„מזרחי" יהיו דרושים אמצעים גדולים להקמת בית הספר ולהנהלתו. בזמן האחרון העמדה שאלת החנוך החקלאי בצורה אחרת: לבלי ליסד בית ספר חקלאי מיוחד, כי אם לסדר ע״י בתי הספר במושבות מחלקות השלמה שתוקדשנה בעקר לעבודות חקלאיות.

6. בתי־ספר למלאכה.

בערים מתקימים זה שנים אחדות בתי ספר למלאכה לבנות: בירושלים — בי״ס לתפירה ומכון „שושנה" (תעשית תחרים), ביפו, בטבריה ובחברון — בתי״ס לתפירה. בתי״ס למלאכה נוסדו ע״י חברות ואגודות שונות ונתמכו ע״י מנדבים שונים מחו״ל. בימי המשבר, עם הפסק התמיכה מחו״ל, הגיעו המוסדות האלה עד משבר ולעזרתם חש ועד הסיוע, אשר קבל על עצמו את כלכלתם. ועד החנוך השתתף כל הזמן במוסדות אלה במורים לעברית וללמודים כלליים.

7. מוסדות שונים.

לסוג זה שיכים: בית „חנוך עורים", בית חנוך לילדים פושעים, שניהם בירושלים, ובית ספר לוטירינרים ביפו.

במוסד „חנוך עורים" היתה קימת כל הזמן כתת למוד לעברית וללמודים כלליים. הלמודיים הם ע"פ רוב בעל פה וחלק גם בכתב. בעקר חשבון וחבורים. משנת תר"פ משתתף ועד החנוך במורה לעברית וללמודים כלליים המקדיש את כל זמנו לחניכים האלה. חוץ מזה נתנים לתלמידים גם שעורים בשירה והתעמלות. התלמידים (16 במספר) מראים התענינות בלמודים ורבים מהם רכשו להם ידיעה הגונה בעברית ובתנ"ך. מורה בעל מקצוע המלמד קריאה וכתיבה ע"פ השיטה המקובלת לעורים וכמו כן המורים לנגינה ולעבודה בקליעה בקש ותעשית מברשות הם על חשבון ועד הסיוע.

בית ספר לילדים פושעים („הוורד") מתקים בירושלים זה שנתים. רב חניכיו הם מושלמים וביניהם מספר מועט של ילדים עברים משחתים. במוסד הזה מתקים גם בי"ס שבו מלמדים את הילדים אנגלית, ערבית וחשבון. ועה"ח מצא לנחוץ לתת לילדים העברים מורה לשעות שילמדם עברית, כתבי הקדש וחשבון.

בית הספר לוטרינרים מתקים ביפו זה שנתים. מטרתו להכין עוזרים לרופאי בהמות. חוץ מההשכלה המקצעית ע"י עבודה מעשית ולמודים עיוניים נתנים לתלמידים גם למודים כלליים (פיסיקה, כימיה, בוטניקה וזואולוגיה), כמו כן למוד השפה האנגלית. הלמודים הכלליים ולמוד השפה הם על חשבון ועד החנוך. התלמידים שגמרו בשנה שעברה קבלו כלם משרות, וכמו כן אלה העומדים לגמר השנה יש להם בטחון להסתדר.

8. העבודה בסוריה.

בסוריה מצטמצמת עבודתנו רק בדמשק ובצידון.

המצב הירוד של קהלת דמשק הן בבחינה כלכלית והן בבחינה תרבותית עורר מזמן את תשומת לב עסקנינו בא"י. חנוך הילדים בקהלה הזאת, המונה בתוכה 15 אלף יהודים, נמצא בשפל המדרגה. המספר הגדול של בנות עזובות ופרוצות בקהלה זו העטה קלון על היהדות במזרח. הבנים התגוללו בחוצות המזוהמים מבלי שאיש שם לב לחנוכם ולהכשרתם לחיים. ילדים קטנים מגיל 5־6 שנים עבדו בבתי חרשת, ובאפן זה גדל דור שהיה צפוי לכליון רוחני וגופני. מרכז הסתדרות המורים בא"י היה הראשון ששלח מורים אחדים לעברית לתה"ת העזובים של העדה הזאת. לאט לאט התרחבה העבודה בזמן המלחמה ע"י אנשי

א״י שהגלו לדמשק. מזמן הוסד מחלקת החנוך התחילה בדמשק עבודה מסודרת המקיפה עתה: א) שני גני ילדים (כ־270 ילד); ב) בית ספר לבנות (כ־200 תלמידה), וג) בית ספר לבנים (כ־450 תלמיד).

בתי ספרנו בדמשק מקנים לחניכינו לא רק את ידיעת השפה העברית, כ״א גם את השפות הערבית והצרפתית הנחוצות במקום הזה, נותנים להם חנוך לאומי, מפתחים בהם את האהבה לעבודה ולחיי כבוד ונותנים להם אפשרויות חדשות לחייהם הכלכליים.

מורינו בדמשק השפיעו השפעה מרובה על חיי היהודים בעיר זו. ע״י בתי־הספר הפיצו המורים את ידיעת השפה העברית גם בין הורי הילדים. הם סדרו שעורי ערב לגדולים והמון צעירים וצעירות למד בחשק ובהתמדה את השפה. מורינו סדרו אגודות להתעמלות „מכבי״. והדור הצעיר התקרב אלינו ברוח, למד את שפתנו, ספרותנו וחי את היינו הלאומיים. לעזרת החנוך בדמשק בא גם ועד הסיוע, שסדר בית מלאכה לבנות ויצר ע״י זה מקצע עבודה חדש.

את העבודה בדמשק איננו יכולים להעמיד במדרגה אחת עם העבודה התרבותית במקום אחר בחו״ל. דמשק היא על גבול א״י. לנו יהיה קשר תמידי עם המרכז היהודי הגדול הזה, וחשוב לנו עד מאד שהמרכז הזה יהיה ספוג רוח עברי לאומי. היהדות בדמשק צריכה לתפוס מקום חשוב בממשלת סוריה, ובודאי יוכלו חניכי הדור החדש לקחת חלק בממשלה הזאת ולהשפיע עליה, על העתונות ועל החברה.

תקציב בתי־ספרנו בדמשק בשנת למודים זו הוא 344 לי״מ לחדש. השתתפות דמשק בשכר למוד ובתמיכה מאת העדה היא: 400 לי״מ במזומן (לשנה) ושתי דירות שנמסרו מטעם העדה לרשותנו. מהתחלת הקיץ צמצמנו את העבודה: הפחתנו את מספר המורים, סגרנו גן־ילדים אחד והגענו לידי קמוץ של 44 לי״מ לחדש וממאי 1921 אנו משתתפים בתקציב דמשק בסך 300 לי״מ לחדש. מהתחלת תרפ״ב נוסיף ללכת בדרך זו של קמוץ ונפחית את תקציב דמשק עוד ב־100 לי״מ לחדש.

ערך גדול, אם כי לא באותו ההקף, יש גם לעבודתנו בצידון. בבית־הספר שלנו בצידון ובגן־הילדים שעל ידו לומדים 135 ילד. בהתחלת השנה היה תקציבנו בצידון 71 לי״מ לחדש, מלבד הוצאות שונות שקבלה עליה העדה. במשך הזמן עלה בידינו להפחית את התקציב הזה, הודות לתמיכה השנתית בסך 55 לי״מ מאת הממשלה הצרפתית והודות להשתתפות העדה בסך 135 לי״מ. לבית־ספרנו בצידון יש ערך גדול בהיותו נקודה המפיצה את השפה העברית בסביבה שהיא כלה ערבית. צידון היא מקום מעבר בדרך מא״י לבירות, יש

קשר תמידי בינה ובין הגליל העליון ויש בה גם מסרות עבריות. הלא צידון, לפי המסורת, נחשבת לא"י, בו בזמן שעכו, למשל, נחשבת לעיר הנמצאת בחו"ל.

פרק ג.

שעורי ערב.

הצרך בהקנאת השפה העברית בתור שפת דבור לכל יהודי א"י הטיל חובה מוסרית על מנהלי העבודה הלאומית לדאג לסדור שעורי ערב לגדולים. ביחוד גדל הצרך בשעורים כאלה עם התגברות העליה לארץ. בשעורי הערב החזיקו המורים, הפועלים ומוסדות צבוריים. בחרף תרע"ט הקדישה מחלקת החנוך לשעורי הערב 150 לי"מ לחדש. בהתחלת הקיץ של אותה השנה הופחת תקציבנו, ורק הודות להתנדבות המורים לטובת שעורי הערב (2 שעות לשבוע או כסף כפי שוין) נתנה האפשרות להמשיך את קיומם.

בשנת תר"פ השתתפנו בסך 1000 לי"מ להחזקת שעורי הערב הכלליים ובסך 1482 לי"מ לשעורי הפועלים (הסתדרויות „אחדות העבודה", „הפועל הצעיר" ופועלי הרכבת).

בסדרנו את התקציב לשנת תרפ"א היתה לנגד עינינו תכנית רחבה לסדור שעורים לגדולים, שעורי השתלמות ולהשכלה עממית בכלל. חשבנו לרכז את העבודה המתנהלת ע"י הסתדרויות שונות ולמנות מפקח מיוחד על העבודה הזאת. אבל דחית התקציב בטלה את התכנית וחלק גדול של העבודה הקודמת. להסתדרות הפועלים הוספנו לתת 142 לי"מ לחדש מתקציבנו, ע"פ החלטת המשלחת הציונית, ו־30 לי"מ לחדש לשעורי הערב הכלליים בירושלים, יפו וטבריה, המתנהלים על ידי סניפי הסתדרות המורים. תמיכתנו אינה מספיקה למוסדות האלה והם מתקימים על ידי התנדבות מורים ותרומות חדשיות של חברי „אגודות שעורי הערב". סכום גדול של ההוצאות לשעורי הפועלים (108 לי"מ לחדש) ממציאים הפועלים עצמם ממקורות שונים ומההשתתפות של הלומדים שהושכים ממשכרתם הדלה.

שעורי הערב של הפועלים סודרו בחוות ובמושבות במקום שנמצאים פועלים הזקוקים ללמוד. עבודה חשובה נעשתה על ידם בעקר בכבישים ששם נתרכזו מאות עולים הלוצים, שברבם אינם יודעים את השפה העברית. בערים סודרו על ידם שעורי מדע לעם וספריות מרכזיות המספיקות ספרים לקריאה לנקודות הרחוקות בישוב. העבודה התנהלה ע"י הסתדרות הפועלים במסירות ובהתלהבות והרבה כחות מתנדבים נרכשו מבין המורים הצעירים.

נוסף לשעורי הערב, שמטרתם בעקר הקנאת השפה העברית, סודרו ע"י ועד החנוך שעורי ערב להניכי מלאכה ושעורי ערב למסחר בירושלים. חניכי

המלאכה הם ילדים הלומדים מלאכה אצל אומנים שונים. ברובם הגדול למדו בבתי ספר עממיים רק שנים אחדות. לילדים אלה נתנה האפשרות לרכוש את הידיעות היסודיות בלמודים הכלליים וגם ידיעות הנחוצות להם לעבודה (כמו ציור, שרטוט וכו'). השעורים נתנים לפנות ערב, עם גמר העבודה, שעתים בכל יום, והתלמידים נחלקים לכתות בהתאם לידיעותיהם.

שעורי־הערב למסחר לבנים ולבנות מתקימים זה שלש שנים. בהם מקנים לתלמידים שגמרו בי"ס עממי, בחורי ישיבות ועוזרים בבתי מסחר, ידיעות מסחר, הנהלת פנקסים ואנגלית. בשנה שעברה היה המחזור הראשון של השעורים וחלק גדול השיג משרות במשרדים שונים.

לסדור העבודה ואחודה נוצר ע"י ועד החנוך ועד מרכזי לשעורי ערב ולהשכלה עממית, שציג לפניו תכנית לסדר ולחזק את שעורי הערב הקימים בארץ ולהרחיב את העבודה ע"י פתיחת מוסדות חדשים. האמצעים המעטים שהיו ברשות הועד עכבו בעד הוצאת תכנית זו לפעל. מאותה סבה לא יכלנו גם אנחנו לסדר השגחה ופקוח על השעורים, והם מתנהלים כמקדם על־ידי הסתדרויות ומוסדות שונים.

שעורי־הערב דורשים הרחבה ויחס אחר מצד הסתדרותנו. הסכומים שאנו מקדישים להם אינם עומדים בשום התאמה לצרך. עלינו להתחשב עם הערך הגדול של שעורי־הערב בתחית השפה, עלינו לבלי לזלזל בצרך של מזיגת כל עדות היהודים וכל סוגי המהגרים לגוש אחד ע"י השפה העברית, כחנו הלאומי ידל אם ההתפלגות של הישוב היהודי לרגלי השפות השונות תוסיף להיות בעוכרינו. כל עבודתנו ולא רק התרבותית דורשת את אחוד היהדות, ואת האחוד הזה לא נשיג אלא בעזרת השפה. את הקנאת השפה לעולים ולבני הישוב הישן עלינו לשים בתור אחת המטרות הנשגבות ביותר של עבודתנו הלאומית. את ההוצאות הקשורות בזה איננו יכלים לדרוש רק מתושבי המקום — היהדות כלה צריכה לעזור בהגשמת התפקיד הזה.

פרק ד.

בנינים לבתי הספר ומכשירי למוד.

בניני בתיה"ס הם ההיכלים שבנתה הדימוקרטיה החדשה. תנועתנו העממית טרם עצרה כח ללכת בנדון זה בדרך יתר העמים הנאורים. מספר הבתים שנבנו אצלנו לצרך מוסדות חנוכיים מצער מאד. בחיפה מתרוממים לתפארה

הטכניקום וביה״ס הריאלי — מעשה ידי הבנאי בעל הנסיון והטעם, מר בירולד. ביפו עומדת במרכזה של תל־אביב הגמנסיה, נדבת מר מוזר, ומהוצה לה הבנין היפה של ביה״ס לבנות ועל ידו הבית הצנוע והטוב של הסמינר למורות, שנבנו ע״י ועד חובבי ציון. בירושלים עברו רק עכשיו לרשותנו שני הבנינים הגדולים של ה„עזרה": בית הספר לבנים ובית הספר לבנות, בניני „בצלאל", בסגנון חומת העיר, הם קנין הקרן הקימת. במושבות יש לנו בנינים פשוטים ומתאימים לבתי ספרנו. הם נבנו ע״י יק״א, ועד חובבי ציון או מנדבים שונים. רק במקרים בודדים צר הבית מהכיל את כל החניכים ואנחנו שוכרים חדרים נוספים.

הבנינים שישנם ברשותנו אינם מספקים את צרכנו בבתיה״ס ובגנים. אנחנו משתמשים עתה ב־45 דירה שכורה. מחיר הדירות הולך וגדל. בשנת תרע״ט הוצאנו לשכר דירה 2008 לי״מ, בתר״פ הגדלנו את מספר הדירות ושלמנו כבר 4061 לי״מ ובשנה זו שלמנו לאותו מספר הדירות שהיה לנו בשנה שעברה 6063 לי״מ. בשנה הבאה יגדל המחיר שוב. החק מגביל את הזכות להעלות שכר דירה, אבל לבעל הבית נשארות בכל זאת אפשרויות רבות לדחוק את רגלי השכן ולקבל ממנו הוספות.

ההוצאה הגדולה של שכר דירה גוררת אחריה הוצאות נוספות אחרות. מחסר בתים מתאימים אנחנו מוכרחים לסדר מחלקות קטנות לפי גדל החדרים וזה מביא אותנו לידי פתיחת כתות מקבילות ללא צרך לפי מספר התלמידים.

הדירות השכורות הן ברובן הגדול רעות. החדרים אינם מסודרים לפי צרכינו, ישנם חדרים אפלים, לפעמים אין חצר מתאימה, אין די מקום לעבודת גנה, אין מקום למשחקים לילדים, אין מבוא מתאים, אין אולם. דירות בתי ספרנו בטבריה וצפת וגם דירות אחדות בירושלים מזכירות את תלמודי התורה מהמין הגרוע.

חובתנו היא, איפוא, שתבוא עזרה לצרך הגדול בבנינים לבתי הספר. זוהי דרישה מצד בריאות הילדים וחנוכם שנמסרו להשגחתנו, וזוהי גם דרישה מצד הקמוץ בהוצאות. את ההוצאות לבנין גדול ויפה שיתאים לבית ספר נוכל להשיב על נקלה ע״י שכר הדירה במשך 12—15 שנה. על ידי הבתים נקמץ גם בהוצאות לפתיחת מחלקות מקבילות.

העניות והדלות מצינות את מוסדותינו לא רק בנוגע לדירות. בחלק גדול של בתי ספרנו אין רהיטים במדה הדרושה. על ספסל שנועד לשני ילדים יושבים אצלנו על פי הרוב שלשה. לא בכל בתיה״ס יש גם לוחות כפי הצרך. ישנם עוד בתי ספר שהספסלים אשר בתוכם ישנים ובלתי היגיניים. אין בבתי ספרנו ארונות לספרים ולמכשירים.

הקמוץ הגדול בהוצאות מתבלט גם בחסר מכשירי למוד. בבתי ספרנו לומדים גיאוגרפיה בלי מפות ובלי גלובוס. עד הזמן האחרון לא היו לנו גם מפות ארץ ישראל. אין לנו תמונות לשעורי הסתכלות, אין תמונות ללמודי הטבע, אין מכשירים לפיסיקה ולכימיה. אין כלים לציור, אין מכשירים לתרגילי התעמלות. רק בתי ספר בודדים יוצאים מן הכלל הזה, והאופי הכללי הוא: בית גרוע, קירות בלי קשוטים, חסר גמור של מכשירי למוד — מצב שאינו מתאים לכבוד עם המתפאר בתרבותו והשואף להקים בנין לאומי חדש.

אותה הדלות שוררת בספריות בתי־הספר. התלמיד אינו יכול להעשיר את ידיעותיו ע״י קריאה בספרים. ספרותנו לילדים עניה היא בכלל, ועלינו לתת לידי חניכינו לכל הפחות את הספרים המעטים שישנם. גם המורה אינו יכול להשתלם מחסר ספרים. אי אפשר לדרוש מהמורה שבעצמו ירכש לו את כל הספרים הנחוצים לו לעבודתו. השבנו לסדר ספריות מרכזיות למורים, ולזה אין צרך בהוצאות רבות, אבל אנחנו חסרים גם את הסכומים המעטים הנחוצים לכך.

פרק ה.

ספרי למוד.

על חסר ספרי למוד בבתי ספרנו אנו מתאוננים זה שנים רבות. מדי שנה בשנה אנו מכניסים בתקציבנו הכללי סכומים להדפסת ספרי למוד, אבל ע״פ הרוב נמחקים הסכומים האלה ע״י הועה״פ. בכל זאת נעשו התחלות בעבודה זו הודות למריץ של מורים אחדים והודות לעזרה הקטנה שיכלנו לתת להם. עד כה יכולים תלמידי בתי ספרנו להשתמש בספרים האלה שיצאו מקצתם בא״י ומקצתם בחו״ל: א) ספרי קריאה: חמשה חלקי „ספרנו“ שיצאו בעזרת ועד החנוך, ספרי קריאה של ש. בן־ציון ופיכמן; ב) ספרי דקדוק של מחברים שונים; ג) תולדות הספרות, שני ספרים: מאת ד״ר קלוזנר ומאת ד״ר רובינזון; ד) „דברי ימי ישראל“ — ספרו המקוצר של דובנוב בתרגום ליבושיצקי ותולדות ישראל של א. ז. רבינוביץ; ה) מתמטיקה: תורת החשבון ואלגברה של ד״ר רוזנשטין, הנדסה של הנ״ל, פלנימטריה וסטיריאומטריה של הא׳ לדריזנסקי. הספרים האלה יצאו בעזרת הלואות שנתנו למחבריהם; ו) תורת החי, חלק ראשון, מאת י. אהרוני — הוצא ע״י ועד החנוך ו„קהלת“; ז) ספר „האדם“, מאת הד״ר מטמן.

הרשימה הזאת מראה עד כמה דלים אנחנו בספרי למוד. חסר הספרים משפיע לרעה על התלמידים ביחוד בבתיה״ס התיכוניים, התלמידים לומדים רק

ע״פ הרשימות ואין להם שום אפשרות להרחיב את ידיעותיהם ע״י קריאה בספר למוד מסודר. הצרך בהכנת ספרי למוד תובע פעולה מתאימה. יש בא״י מורים בעלי נסיון שאספו חמר ושיוכלו להכין על נקלה ספרי למוד במקצועות שדרושה בהם ידיעה מיוחדה של תנאי א״י. יש לנו גם כחות ספרותיים טובים שיוכלו לתרגם ספרי למוד משפות אחרות. ספרי למוד אחדים מוכנים לדפוס ודרוש הכסף להוצאות הנחוצות.

את ספרי הלמוד הנחוצים אפשר לחלק לפי המחלקות האלה:

א. שפה וספרות. אנו חסרים ספרי קריאה למחלקות העליונות. בהוצאתם לא יהיה הפסד כספי. דרושה רק הלואה לזמן ארך, מפני שאי אפשר לדחות את התשלום למדפיסים ולמחברים עד שיגבה הכסף ממכירת הספרים.

1) תורת הספרות. הספר חובר ע״י ברש. שכר סופרים שולם ע״י מחלקתנו. הועדה שמסרנו לה את הספר לבקרת חותה את דעתה לטובתו.

2) תולדות הספרות העברית. הד״ר צפרוני, המורה לספרות במשך שנים בגמנסיה, מציע להכין ספר למוד לתולדות הספרות בהשתתפותו של המשורר י. פיכמן.

3) כריסטומטיה למחלקות העליונות בבתיה״ס התיכוניים. הספר הזה צריך להכיל לקוטים לא רק מהספרות היפה, אלא גם מספרות ימי־הבינים ומהפילוסופיה העברית. הצענו לא׳ פיכמן להכין ספר כזה בהשתתפותו של הד״ר צפרוני.

4) דקדוק מדעי. בחבור הספר עוסק מר ד. ילין.

ב. גיאוגרפיה. אין כלל ספרי למוד עבריים במקצוע זה. אין גם ספר למוד לגיאוגרפיה של א״י. יש עכשו בארץ מומחים בעלי נסיון בהוראה שעסקו במקצוע הזה בבתי־הספר הגבוהים באירופה ושיודעים היטב את תנאי הארץ. בבטחון גמור אפשר למסור להם הכנת הספרים הדרושים. הננו יכולים להתחיל בשני ספרים בגיאוגרפיה של א״י, אחד בשביל בתיה״ס העממיים ואחד בשביל בתיה״ס התיכוניים. ספרי הלמוד האלה יוכלו להשיב את ההוצאות במשך 3־4 שנים. דרושה, איפוא, רק הלואה לזמן ארך. הכנת ספרים ליתר חלקי הגיאוגרפיה תהיה בודאי כרוכה בהפסד לרגלי הצרך במפות עבריות רבות.

ג. דברי־ימי־ישראל. נוכל להסתפק לעת־עתה בספרים המקוצרים ללמוד דברי־ימי־ישראל המקובלים בבתי־ספרנו, מפני שגם ההוצאה הרחבה של דובנוב הולכת ומתרגמת לעברית. אבל אנו מחויבים להכין ספרי למוד בדברי הימים הכלליים. אמנם הכנת ספרי למוד בדברי הימים לצרך בתיה״ס העברים

טעונה עבודה ועיון, אבל מאין אפשרות לדחות את הדבר עד שימצא ספר מקורי, רצוי לתרגם לעברית את שני הספרים המצוינים ביותר במקצוע זה: של בריסטד „דברי־הימים הקדמונים" ושל רובינזון „דברי־ימי הבינים והתקופה החדשה". הספרים האלה נכתבו ע"פ מסקנות המדע האחרונות, בסגנון יפה ובהיר, והם שמים לב להתפתחות התרבות והחיים הכלכליים. הספרים מכילים בתוכם הרבה תמונות ומפות. יש להוסיף עוד יתרון גדול שיש להם על ספרי למוד של מחברים האחרים: המחברים הם אמריקאים, ועל כן נכתבו הספרים באוביקטיביות גמורה מבלי לבכר עם אחד על השני. בריסטד, שהוא מומחה לדברי ימי המזרח, מקדיש לעמי הקדם מקום גדול יותר הרבה מכפי שנתן להם בספרי למוד אחרים. הוא מדגיש את השפעת המזרח על התפתחות התרבות של עמים אחרים.

ד. למודי הטבע:

1) בוטניקה. חמר לספרי למוד במקצוע זה מוכן על ידי מורים מומחים שונים שסדרו את רשימותיהם בהתאם לטבע הארץ. מורים אחרים הציעו לנו להדפיס את ספריהם. הוצאת ספרי למוד בטבע קשורה בהוצאות גדולות לרגלי הצרך בתמונות רבות. אם קשה עדין להוציא שני ספרים בבוטניקה לבתי הספר הנמוכים ולבתי הספר התיכוניים, היה רצוי שנוציא בראשונה ספר קצר לפי התכנית של בית ספר עממי. החמר שהוצע לפנינו סודר לפי תכנית הספר הידוע של שמיל בשימת לב מיוחדה לצומח בא"י.

2) תורת החי. המחברת הראשונה (היונקים) נמכרה כלה. המחבר ה' אהרני הכין את החלקים הבאים. גם הוצאת ספר הלמוד הזה תדרש הרבה כסף בגלל הצרך בתמונות מיוחדות.

3) גיאולוגיה. אפשר להסתפק בתרגום של ספר מקוצר בהתאמה לתנאי הארץ.

4) פיסיקה. ספרו של הד"ר צ'רניבסקי כבר מוכן לדפוס. הספר נועד לבתי הספר התיכוניים. בשביל בתי הספר הנמוכים כדאי לתרגם את אחד הספרים המקוצרים אשר בשפה הצרפתית, העשירה כל כך בספרי למוד.

5) כמיה. ספרי למוד במקצוע זה הולכים ונערכים ע"י הכימאים ויניק וטהון.

ה. מתמטיקה. על ספרי הלמוד במקצוע זה יש להוסיף עוד ספר טריגונומטריה. להוצאת הספר הזה תהיה דרושה רק הלואה למחבר.

ו. פדגוגיה. ספרי למוד במקצוע זה חסרים לגמרי. הד"ר טורוב מתכונן לכתוב תולדות החנוך ותורת החנוך ואנחנו יכלים להיות בטוחים כי הספרים האלה יעמדו על גבה המדע ויתאימו לבתי ספרנו. בדידקטיקה למקצועות שונים כדאי לתרגם ספרים שונים מהספרות הגרמנית, בעִקר בחשבון, בגיאוגרפיה ובדברי ימי העמים.

ז. הערבית נלמדת בכל בתי ספרנו התיכוניים. למוד השפה הזאת מכביד מאד על התלמידים מחסר ספרי למוד מתאימים.

ח. ספרים שונים: א) ספר השירים לגני הילדים — מאת לוין קיפנים (מוכן לדפוס); ב) ישנו צרך בספר לגני הילדים — ספר עזר ושמוש לגננות; ג) ספר להתעמלות.

פרק ו.

ההוצאות.

ההוצאות של מחלקת החנוך בשנות תרע"ט — תרפ"א תופסות אחוז גדול מהתקציב של ועד הצירים. הסבה היא לא ברבוי ההוצאות לחנוך, כי אם במעוט ההוצאות לעבודות הישוב הכלליות. ההוצאות שמוציאה עכשיו מחלקת החנוך אינן מספקות את הצרך, אנחנו לא דאגנו במדה הדרושה להנוך ולהשכלה מחוץ לכתלי ביה"ס; לא הוצאנו כספים לסדור שעורי השלמה לגומרי ביה"ס — הוצאה שנכנסה עכשיו בתקציב החנוך בכל הארצות; שעורי הערב שסודרו או שנתמכו על-ידינו רחוקים מאד מלספק את כל הדרישה שיש בהם בהתאם לתפקיד ליצור עברית חיה בפי בני-עמנו היושבים בארץ; לא יכלנו להתחשב עם מצב המורה ולהבטיח את קיומו, ומשכרתו ששולמה לו לא הספיקה לצרכי חיין; השארנו את בתיה"ס בלי מכשירי למוד; לא נתנו לבתיה"ס את הכסף הדרוש להוצאות ההכרחיות ביותר; חסר הכספים לא נתן לנו את האפשרות לשכלל את בתיה"ס ע"י מקצוע העבודה ולהכין ספרי למוד הנחוצים כל כך לעבודת-המורה.

הוצאותינו היו בכל זאת גדולות והסבות הן:

א) הצרך לדאג לבתיה"ס במקומות ישוב קטנים.

ב) חלוקת בתי-ספרנו לשני סוגים (כלליים ולהרדים), לפי שני הזרמים הקימים אצלנו גם במקומות שמספר התלמידים בהם דורש רק קיומו של בי"ס אחד או לכל היותר הוספת איזו מחלקות. כך, למשל, יש לנו בתי"ס משני הסוגים לא רק בירושלים, יפו וחיפה, כי אם גם במושבות ראשון-לציון, רחבות ופתח-תקוה.

התחשבות עם שני הזרמים חיבה אותנו להחזיק בשני סמינרים, אחד כללי ואחד לחרדים, אם כי לפי מספר התלמידים שבהם יכלנו להסתפק במוסד אחד.

ג) הסר דירות מתאימות: בו בזמן שבבנינינו המעטים שנבנו לשם בתי"ס לומדים בכל כתה מ־40 עד 50 תלמיד ויותר, הנה בבתינו השכורים עלינו לחלק את כתותינו למקבילות מחסר חדרים מרווחים, ולהכפיל באפן זה את מספר המורים.

ד) חסר ספרי למוד.

אם אין לנו האפשרות להקטין את ההוצאות ע"י קפוח זכויות החרדים ואיננו רשאים להסתלק מחובתנו לדאוג לחנוך הילדים שבמושבים קטנים — הרי יכולים ומוכרחים אנחנו לדאוג להפחתת ההוצאות ע"י הקמת בתים מתאימים, שהעדרם גורם לבזבוז כספים, וע"י הוצאת ספרי־למוד. בזה לא רק שנקטין את ההוצאות, כי־אם גם ניטיב את מצב החנוך. (רוב הדירות השכורות אינן מתאימות כלל וכלל לצרכי בי"ס. בתי־ספר אחדים נמצאים בתנאים היגיניים כ"כ גרועים עד שהממשלה מאימת עלינו בסגירתם. חסר ספרי למוד מכריח את התלמיד לבלות זמן רב בכתיבת רשימות ובהעתקתן. הרשימות האלה מעיפות את התלמידים ומקלקלות את עיניהם, ובהיותן לעתים קרובות משובשות הן משפיעות לרעה על אפן הלמוד ועל הבנתו).

עם כל זה לפי ערך העבודה אין ההוצאות שלנו גדולות, אם נשוה אותן להוצאות החנוך בארצות אחרות בעלות ולוטה גבוהה, כפי המספרים הבאים: באנגליה היו בשנות 1920—1921 ההוצאות לכל תלמיד בבי"ס עממי—11.25 לי"מ, בבי"ס תיכוני—30 לי"מ; בחשבון ממוצע עלה כל תלמיד בסך 17.85 לי"מ. בצ'יקגו (באותה שנה) עלה כל ילד בגן־ילדים—40.47 דולר, בבית־ספר עממי—58.95 דולר, בבי"ס תיכוני—119.58 דולר ובבי"ס למורים — 297.48 דולר; בניו־יורק בשנת 16־1915 היו ההוצאות לתלמיד בבי"ס עממי—38.17 דולר, בבי"ס תיכוני—91.78 דולר, בבי"ס למורים—152.58 דולר ובשנים האחרונות עלו ההוצאות עוד יותר.

במוסדות החנוך הערביים של ממשלת ארץ־ישראל עולה כל תלמיד בחשבון ממוצע—7.76 לי"מ, אם נקבל בחשבון את מספר 12000 התלמידים שיכילו בתיה"ס בסוף השנה (כיום המספר קטן יותר). עוד זאת: בתיה"ס של הממשלה אינם מכילים בתי"ס תיכוניים, מלבד מחלקות בודדות, בי"ס למורים אחד ומחלקה אחת של בי"ס למורות.

אצלנו עלה כל תלמיד לפי סוגי המוסדות:

	בתרע״ט.	בתר״פ.
גן־ילדים	4.811 ליימ.	6.099 ליימ.
ביים עממי	" 5.981	" 8.065
" תיכוני	" 16.393	" 21.787
" למורים	" 31.878	" 34.797
" מקצועי	" 16.792	" 20.451
כל תלמיד בחשבון ממוצע	" 6.940	" 9.325

בתקציבנו הכללי תופסים גני־הילדים 17.1% מכל ההוצאות. בארצות אחרות וגם בארצות הברית וקנדה תופסים גני־הילדים חלק קטן יותר בתקציב הכללי, וזה בא לרגלי רבוי גני־הילדים אצלנו ביחס לארצות אחרות. בו בזמן שבנויורק מספר הילדים שבגנים הוא רק 5% ממספר הילדים הכללי ובצ׳יקגו — 6%, — היו אצלנו אחוזי הילדים בגנים בתרע״ט 24.8% ובתר״פ 24.6%. חלק גדול של הוצאותינו לגנים יש לזקוף על חשבון התפקיד המיוחד למוסדות אלה בתחית השפה.

לצרכי החנוך העממי (גני־ילדים, בתי״ס עממיים, בתי״מ למורים ושעורים בבתי״ס למלאכה ובמוסדות שונים) הוצאנו בתרע״ט 79.8% ובתר״פ — 77.1% מכל תקציבנו לחנוך. (בגרמניה עולים בתיה״ס העממיים ל־75% מתקציב החנוך). הוצאותינו לבתיה״ס התיכוניים — בלי הסמינרים — היו בתרע״ט 20% ובתר״פ — 23% (בגרמניה 25%).

מתקציב החנוך שלנו הקדשנו יותר מ־80% (81.8% בתרע״ט, 80% בתר״פ ו־87% בתרפ״א) למשכרת המורים. (משכרת המורים באמריקה בכל בתיה״ס היא 56.93% מהתקציב. באנגליה בבתיה״ס העממיים — 64.5%). זה מראה שוב עד כמה המעטנו בהוצאות למכשירים ולספרים לרעת בתיה״ס.

פרק ז.

ההכנסות.

הכנסות מחלקת החנוך הן ממקורות אלה: א) ההסתדרות הציונית, ב) שכר למוד ו־ג) הכנסות שונות.

מההסתדרות הציונית קבלנו בשנת תרע״ט 66844.002 ליי״מ, בתר״פ 97387955 ובתרפ״א נקבעה השתתפותה ע״י המשלחת הציונית להוצאות הרגילות סך 98583 ליי״מ ועוד הוספת היקר למורים למשך שלשה חדשים סך 8413 ליי״מ, בס״ה 106996 ליי״מ.

ההכנסות משכר למוד היו בתרע״ט 7035.665 ליי״מ ובתר״פ — 12080.884 ליי״מ. את ההכנסות לפי סוגי המוסדות מראה הטבלא הבאה:

ההכנסות לפי סוגי המוסדות

	תרע״ט				תר״פ			
	תלמידים	הכנסות	הכנסה לתלמיד	ההכנסה מההוצאות %	תלמידים	הכנסות	הכנסה לתלמיד	ההכנסה מההוצאות %
גני ילדים	2525	528.063	0.208	4.3	2764	925.150	0.335	5.4
בתי־ספר עממיים . .	6234	3380.893	0.542	9.1	6684	4442.750	0.665	8.2
" תיכוניים . .	679	2367.418	3.486	21.3	802	*4846.712	6.043	27.7
" למורים . .	198	60.900	0.307	1.0	252	343.000	1.361	3.4
" מקצועיים . .	182	698.391	3.837	22.7	318	1523.272	4.790	23.1
בתי־מלאכה ומוסדות שונים	354	—	—	—	400	—	—	—
ס״ה .	10172	7035.665	0.691	9.9	11220	12080.884	1.076	11.5

בתקציב תרפ״א קבענו את ההכנסה משכר למוד לכל בתי־הספר, מלבד הגמנסיה ביפו, בסך 12 אלף ל״מ. עד הראשון ליולי גבינו כבר 9877 ל״מ, וע״כ יש לנו היסוד לקוות שיעלה בידינו לקבל בחדשים הנותרים (יולי־ספטמבר) את יתר הסכום שישלים את הסך שקבענו בתקציב.

הגמנסיה ביפו מקוָה לקבל משכר למוד 4000 ל״מ.

מהממשלה קבלנו בשנה זו סך 2675 ל״מ. בס״ה עולות ההכנסות שמחוץ להסתדרות הציונית לסך 18675, שהם 15% מהתקציב.—

את ההכנסה הגדולה ביותר אנו מקבלים מבתי־הספר התיכוניים. בשנת תרע״ט כסתה הכנסתם 21.3% מהוצאותיהם ובשנת תר״פ — 27.7%. המספר הזה עומד כמעט במדרגה אחת עם מדת ההכנסות מבתיה״ס התיכוניים בארצות אחרות: בלונדון הכניסו בתיה״ס התיכוניים בשנת 1920 — 11% מתקציבם; באנגליה בכלל מגיעות ההכנסות משכר למוד בבתיה״ס התיכוניים ל־10% — 20% מהוצאותיהם; במדינות שונות בגרמניה — מ־25% עד 40%. באמריקה אין שכר למוד בבתיה״ס התיכוניים.

הדאגה להגדלת שכר הלמוד מעסיקה את ועה״ח בכל ישיבותיו ושוללת חלק גדול מזמנה של מחלקת החנוך. נהלנו מו״מ עם ועדי המושבות, קראנו לאספות עסקנים ולאספות פומביות כדי לעורר את דעת הצבור להשתתפות בהחזקת בתיה״ס. סדרנו למטרה זו ועדים מפקחים שיקבעו את תשלומי שכר

*) בסך זה נכללו 3000 ל״מ — הכנסת שכר הלמוד בגמנסיה ביפו — שלא נכנסו בחשבונות מחלקת החנוך.

הלמוד בהערכה לפי היכלת של ההורים. הטלנו חובה על מנהלי בתי־ספרנו להוציא את הילדים שהוריהם יסרבו לשלם את הסכום שהוטל עליהם ע״י הועד המפקח. במקרים בודדים סגרנו בתי־ספר, לא התחשבנו עם המתחרים בנו מצד החברות וההסתדרויות העוסקות בחנוך בא״י (האליאנס, אגודת־אחים, פקידות אמסטרדם וכו׳), לא נרתענו לאחור ולא ותרנו על דרישותינו גם כשחלק התלמידים עבר לבתיה״ס של המיסיון. נהגנו לא כשורה בגרענו לעתים קרובות ממשכרת המורים את הסכומים שביה״ס צריך היה להכנים משכר למוד,— ואחר כל אלה לא יכלנו להעלות את שכר הלמוד על הסכום שנגבה.

הטענה הנשמעת לעתים קרובות שהישוב היהודי צריך בעצמו לשאת בעול ההוצאות של החנוך באה מאי־ידיעת המצב. אמנם, נכון הוא שהצבור הארץ־ישראלי איננו ממלא את חובתו בנוגע לחנוך במדה הדרושה. חלק גדול של ההורים הכנים שכר למוד רק בהכרח, והאמידים שאין להם ילדים רואים את עצמם פטורים לגמרי מכל התחיבות כלפי בית־הספר. הצבור העברי בארץ הורגל במשך דורות לקבל חנוך והספקת צרכים צבוריים חנם אין כסף, ואי־אפשר לשנות את המצב בבת אחת. השנוי יבוא לאט־לאט ובהדרגה, ולזה אנו מכונים עתה את מעשינו. אבל לא היחס הזה של הצבור הוא הסבה העקרית למעוט הכנסותינו, כי אם מצבו הכלכלי הרע. אין מוסד צבורי קרוב ללב היהודי מבית־חולים, ובכל זאת אין בארץ־ישראל אף בית־חולים אחד המתקים על חשבון הישוב או הנתמך על־ידו בחלק חשוב מתקציבו. המצב החמרי הזה מתבלט גם בהשתתפותו בתקציבי בתי־הספר.

בבתי ספרנו לומדים כ־2000 יתומים המתכלכלים על ידי ועד הסיוע. הועד הזה הבטיח לשלם לנו בשנה זו לירה ורבע לכל יתום, אבל מחסר אמצעים לא מלא את הבטחתו, ואנחנו לא יכלנו להוציא את היתומים מבתי־ספרנו ולהשאירם ללא חנוך. יהודי צפת, טבריה, חברון והלק גדול של הישוב הירושלמי מתפרנסים ברובם הגדול מכסף הצבור, ואין ידם משגת לחשוך גם פרוטות מועטות לטובת חנוך בניהם. מנהלי בתי־ספרנו מעונינים בקבלת שכר למוד מאין להם מקור אחר להוצאות השונות של ביה״ס, ולמרות התאמצותם הגדולה עולה בידם לאסוף במוסדות אחדים רק פרוטות, כפי שמראה הטבלא הבאה:

	מוסדות	תלמידים	ש״ל בתרע״ט	ש״ל בתר״פ
טבריה	3	450	11.763 לי״מ	89.000 לי״מ
צפת	4	460	69.463 "	180.360 "
חברון	3	120	3.480 "	8.125 "

גם בירושלים יש לנו שורה שלמה של בתי״ס בשכונות העניים שהכנסותיהם אינן עולות על הסכומים שהבאנו לדוגמא למעלה:

ת״ת הספרדים — בעיר־העתיקה, כ־200 תלמיד, הכנים בתרע״ט 5.570 ובתר״פ — לא כלום.

בי״ס לבנים ב׳ — שכונת הבוכרים, כ־150 תלמיד, לא הכנים כלום לא בתרע״ט ולא בתר״פ.

בי״ס לבנות ב׳ — בעיר העתיקה, כ־300 תלמידה, הכנים בתרע״ט 21 לי״מ ובתר״פ 35 לי״מ.

בי״ס לבנות ד׳ — בשכונת הבוכרים, כ־120 תלמידה, הכנים בתר״פ (שנה ראשונה לקיומו) 35 לי״מ.

יפו שמצבה החמרי טוב יותר הכניסה בחשבון ממוצע לכל ילד בגן ובבי״ס עממי בתרע״ט ובתר״פ רק 0.686 לי״מ לשנה, מפני שגם בה קטן מספר האמידים ורב התושבים היושבים מחוץ לתל־אביב אין ידם משגת לשלם את שכר הלמוד הדרוש.

גם מצב התושבים במושבות איננו בכל המקומות איתן כל כך שיוכלו לתת את כל הכסף הדרוש לתקציב ביה״ס. בכל מושבה ישנם הרבה פועלים שכירי־יום, בעלי־מלאכה וסתם עניים מחוסרי עבודה קבועה שאינם יכולים לשלם שכר למוד, ויהי גם השכר המינימלי שאנו מטילים עליהם. בכל זאת ביחס למקומות אחדים היתה ההכנסה במושבות, בעקר ביהודה — גדולה יותר. סכום ההכנסה הממוצע לילד במושבות יהודה היה בתרע״ט 1.246 לי״מ ובתר״פ 1.502 לי״מ. מהמושבות השתתפו: ראשון־לציון בסך 900 לי״מ (קרוב ל־50% מתקציב ביה״ס, מלבד דירה וההזקתה שהיא על חשבון המושבה), חדרה ב־75% מתקציבה, גדרה ב־40% מתקציבה. פחות מכל המושבות מכניסה פתח־תקוה. מוסדותיה החנוכיים (מלבד ביה״ס החקלאי) עולים לנו בסך 4246 לי״מ והיא משתתפת רק בסכום קטן (200 לי״מ). הסבה היא שילדי האמידים לומדים ברובם בביה״ס הכללי הנתמך ע״י יק״א וילדי העניים לומדים בעקר בתלמוד־התורה המקבל את תקציבו מידי ועד־החנוך, והמושבה אינה משתתפת בההזקת בית־ספרה. פתח־תקוה המרכבת מזרמים שונים אסור לה לפי החקה שלה להכנים לתקציבה הכללי הוצאות לעבודות תרבותיות, ולנו אין הכח להכריח את המושבה לשנות את החקה הזאת.

דברי ימי החנוך בארצות שונות מוכיחים שאי־אפשר לבנות את בנין החנוך בסדר ובשיטה על יסוד שכר למוד גרידא. ההכנסה משכר הלמוד היתה

בכל הארצות מצערה מאד, עד כי קל היה לותר עליה לגמרי. בתקופתנו החדשה מתבסס החנוך העממי בכל הארצות על מסי המדינה והקהלה. המספרים הבאים מראים לנו עד כמה היה קטן אחוז ההכנסה משכר למוד בהוצאות החנוך העממי בערי גרמניה. בשנת 1890/91 היו ההכנסות משכר למוד בהמבורג 11.7%, לייפציג 14.4%, דרזדן 8%, שטרסבורג 7.4%, מיונכין 4.2%, פוזן 6.8%, פוטסדם 0.7%. ההכנסה הגדולה ביותר היתה בעיר מגדבורג — 23.2%. תמונה כזאת חוזרת גם בארצות אחרות.

תמיכת הממשלה לבתי־ספרנו מצערה אף היא ואינה מתאימה לאחוז היהודים במספר תושבי א״י בגבולותיה הרשמיים. אם נעריך את מספר כל התושבים ל־600 אלף (מספר שהוא מדויק פחות או יותר) שמהם 60 אלף יהודים (10%), תהיה לנו הזכות לקבל מאת הממשלה אחוז מתאים לזה מתקציבה לחנוך. ז״א שבתיה״ס של היהודים (מוסדות ועה״ח, האלינס, ביה״ס אולינה־דה־רוטשילד, ת״ת דורש־ציון, הישיבות ותה״ת) צריכים לקבל סך 16480 לי״מ, אבל לפי יחסה של הממשלה ולפי התחשבותה עם ההתמרמרות של הערבים על הכסף שהיא נותנת לבתי־ספרנו אין תקוה רבה שתסכים להגדיל בהרבה את סכום השתתפותה בתקציבנו. מכל מקום עלינו להגן על זכותנו על חלק של מסי המדינה השיך לנו לפי מספרנו היחסי בארץ. לא מן הישר הוא שבארץ ביתנו הלאומי תסתלק הממשלה מחובתה לדאג לחנוך ילדינו ושתתן גם את חלק מסינו לבתי־הספר של הערבים.

סדור ההכנסות המקומיות דורש שנוי, והוא יכול לבוא רק בשני דרכים: א) אם נמצא לאפשר למסור לממשלה את בתי־ספרנו או חלק מהם, ואנחנו רק נתמוך בהם; ב) אם תנתן הזכות לעדות להטיל מסים, או שיסודר מס מיוחד לצרכי החנוך.

מה שנוגע לאפשרות הראשונה קשה לחשוב שנוכל להוציא את הדבר לפעל בטרם יאושר המנדט. הרי לא נוכל לסכן את קיום בתי־ספרנו ואת רוחם. הממשלה בודאי תדרש, כל זמן שאין תנאים אחרים שהובטחו ע״י המנדט, שלטון מחלט הן בנוגע לתכנית והן בנוגע למנוי מורים ומנהלים. ואם גם יעלה בידינו לקבל מהממשלה את הסכום המגיע לנו לפי מספרנו היחסי בארץ, יהיה נחוץ להפריש ממנו כ־4000 לירה לבתי־הספר היהודיים שמחוץ למחלקת החנוך, ובסכום של 12000 לא נמצא פתרון מחלט לתקציב בתי־ספרנו.

גם הדרך השניה — הטלת המסים ע״י העדות או סדור מס החנוך — לא תפתר תיכף את שאלת תקציבנו. אי־אפשר יהיה לנו לקבל מהמסים סכומים גדולים בעתיד הקרוב. עלינו לזכור שבכל עדה ישנו חלק חשוב

שזה רק מקרוב בא ושעוד לא הספיק להכות שרשים בארץ. חלק זה הוא עדין בבחינת הלוץ וכח השתתפותו במסים עודנו קטן מאד. נקח לדוגמא את תל־אביב שהוכרה בזמן האחרון בתור עיריה, המקיפה גם את נוה־שלום ואת נוה־צדק, ז. א. כמעט את כל יפו היהודית. היא קבלה עכשיו את הזכות, אם אמנם בהגבלות ידועות, להטיל מסים על תושביה. פנינו עכשיו לעירית תל־אביב בדרישה שתשתתף ב־10% מתקציב בתי־ספרנו ביפו. האחוז הקטן הזה הוא הסכום המקסימלי שנוכל, לפי המצב, לדרוש ממנה, אבל אין בטחון שהועד יוכל או ירצה להשתתף גם בסכום כזה. אם נניח שגם ירושלים תקבל את הזכות להטיל מסים, ברור הדבר שהיא לא תוכל להשתתף גם ב־10%. לו היתה נתנת לנו זכות הטלת מסים בכל הארץ, היינו יכולים להגדיל את הכנסותינו בשנה זו לכל היותר בחמשת אלפים לירה.

על ההסתדרות הציונית יהיה, איפוא, במשך שנים להשתתף בסכומים גדולים להוצאת החנוך, עד שהישוב יגדל ויתחזק במצבו הכלכלי. אל נא נמהר להסתלק מהחובה הזאת, מפני שפגיעה בעבודת החנוך תשלול מאתנו את היתרון היחידי שיש לנו על תושבי המקום, יתרון המתבלט רק בתרבות ובחנוך. אל נא נשכח כי הערבים מקבלים לצרכי חנוכם לא רק את התמיכה מצד הממשלה, כי אם גם עזרה הנתנת להם ביד נדיבה ע״י המסיתים המיסדים בשבילם בתי־ספר.

החנוך העברי בא״י אינו רק ענינו של הצבור הקטן היושב עכשיו בארץ, הוא שיך לכל העם הישראלי, כל העם מעונין ביצירת ישוב בריא בארצנו, כל העם שואף ליצירת שפה ותרבות. על כל העם, איפוא, לאמץ את כחותיו כדי לאחד ע״י חנוך את החלקים השונים הבאים הנה מארצות שונות והנבדלים בשפתם ובתרבותם. ההסתדרות הציונית קבלה עליה את בנין הבית הלאומי בארץ־ישראל, ועליה לדאג גם לעבודת החנוך שהיא גורם חשוב כ״כ להשגת מטרתנו הלאומית.

פרק ח.

בתי־הספר של יק״א.

השאיפה לאחד את כל בתיה״ס שבא״י עפ״י תכנית והנהלה אחת היתה תמיד בלב כל עסקני החנוך בארץ. הסתדרות המורים שנוסדה בשנת תרס״ז קבעה בתור אחד הסעיפים העקריים שלה תקנות אחוד בתיה״ס בא״י. לזה שאף גם ועד־החנוך מן היום הראשון להוסדו. מציאות בתיה״ס בידי רשויות שונות הפריעה בעד החנוך הבריא של הדור הצעיר. השאיפה לאחוד השפיעה על הנהלת יק״א שיש לה רשת של בתי־ספר במושבות ומשנת תרפ״א מסרה את כל

בתי־ספרה, בהסכמת ועדי המושבות, יחד עם סכום תמיכתה לרשותנו. ההבדל בדרגת המשכרת של מורי יק״א ושל מורינו צריך היה לגרום לנו גרעון, וההסתדרות הציונית, אחרי שנתברר מצבה הכספי הקשה, לא הסכימה לקבל עליה את האחריות לגרעון הזה. שאלת קבלת בתיה״ס של יק״א הובאה לפני אספת המורים הכללית, שהיתה בסוף תר״פ ביפו, והאספה החליטה פה אחד להטיל על כל מורה שתי שעות התנדבות. בזה נתנה אפשרות לכסות את הגרעון הנשקף מצד בתי־הספר של יק״א ונוסף לזה גם לפתוח מחלקות מקבילות שהיו נחוצות לבתי־ספרנו ואשר להחזקתן לא היה כל תקציב. על יסוד היחס הזה שהובע מצד המורים החליט ועד־החנוך לקבל את בתיה״ס של יק״א. מאת הנהלת יק״א קבלנו את התקציב הקודם של בתי ספרה (10201.415 ל״מ), יחד עם זה חיבנו את ועדי־המושבות בתשלומים על חשבון שכר למוד שיגבו מאת ההורים. הגרעון שנשאר נתכסה ע״י שעות התנדבות.

מוסדות יק״א.

מושבות יהודה	2	גני־ילדים,	2	בתי־ספר	עממיים,	מספר	הילדים	388
" שומרון	1	"	3	"	"	"	"	252
" הגליל	9	"	9	"	"	"	"	586
סך־הכל	12	גני־ילדים,	14	בתי־ספר	עממיים,	מספר	הילדים	1226

חשבון ההכנסות וההוצאות של בתיה״ס יק״א לשנת תרפ״א.

הכנסות:

הנהלת יק״א		10201.415
משכר למוד לפי התחיבות המושבות.		
במזומן עד סוף יוני	1074.640	
לגביה ביולי—ספטמבר	668.450	
	1743.090	
מזה הכנסות מסופקות	345.—	1398.090
		11599.505
גרעון		947.225
		12546.730

הוצאות:

הוצאות עד סוף יוני	8615.715
הוצאות עד סוף שנת הלמודים	3113.545
הוספת היקר	817.470
	12546.730

אם לא נכנים בחשבון את הוספת היקר (817.470 ליימ) שנתנה לשלשה חדשים, יהיה השנה הגרעון של בתיה״ס יק״א לפי ההוצאות הרגילות 129.755 ליימ.

עלינו עוד להוסיף, כי מלבד התקציב השנתי שאנו מקבלים מיק״א בעד בתי־ספרה, הוציאה יק״א השנה לתקון בנינים, לרהיטים ולמכשירי למוד סכומים שונים שלא נכנסו בחשבונותינו.

פרק ט.

ביה״ס והתחיה.

1. המורה.

מורי א״י מחולקים לפי בתיה״ס לשלשה סוגים: גננות, מורים עממיים ומורים בבתי״ס תיכוניים.

הגננות הראשונות שעבדו בא״י קבלו את השכלתן בבתי״ס מקצועיים בחו״ל, ועל ידן עבדו עוזרות מקומיות. הגננות וגם העוזרות לא עמדו על הגבה הדרוש. המורות שלמדו בחו״ל לא קבלו את ההכנה הנחוצה בשפה והעוזרות היו מחוסרות השכלה. לפיכך בא הצרך, עם הרחבת הגנים, לפתוח בא״י בי״ס מיוחד לגננות. הצרך בגננות דרש מעסקני החנוך למהר בהכנתן ולפיכך סודר בי״ס לגננות ע״פ חק למודים של 2 שנים. הנסיון הראה שהזמן הזה אינו מספיק בכדי לתת למורת הגן את ההכנה הדרושה להלכה ולמעשה. בהתאם לנסיון הזה הוספנו שנה שלישית לחק הלמודים. רב הגננות העובדות עכשו אצלנו הן בעלות תעודה שגמרו בי״ס מקצועי, סמ׳נר לגננות (מספרן בתר״פ 73). בכל זאת רבות הן עוד הגננות שהן מחוסרות תעודה (40). אבל היות ורבן עובדות בא״י במשך שנים ורכשו להן נסיון וידיעה, מצאנו לנחוץ לתת לאלה שגמרו בי״ס עממי ושעבדו בהצלחה במשך חמש שנים בגן ילדים — זכות של בעלות תעודה. יחד עם זה חדלנו מהשנה שעברה לקבל גננות בלי הכנה מקצועית.

הגננת הארץ ישראלית מתיחסת בחבה לעבודתה ומטפלת באהבה רבה בילדים המסורים להשגחתה, מסדרת בשבילם משחקים, טיולים וחגיגות גם מחוץ לשעות עבודתה הרגילות. לחגיגות מוזמנות האמהות וחג הגן מקבל לעתים קרובות צורת חגיגה משפחתית של האם, הילדים והגננות. הגננות דואגות לשכלול מקצוען. ישנן כאלה שרכשו להן השכלה בחו״ל. הסתדרות הגננות מוציאה קבצים בשם „גננו״ המקדשים לעניני הגן והגננת. לצרך הספקת חמר לגנים

הוציאה מחלקתנו „גליונות לגננות", שמופיעים פעם בשבועים ומכילים שירים, ספורים שונים, חזיונות, משחקים וכו'.

המורים העממיים העובדים בא"י — 62% מהם קבלו את השכלתם בבתי ספרנו התיכוניים שבארץ ויתרם באו מחו"ל, בעקר מרוסיה. המורים מהסוג האחרון באו מזוינים בידיעות מרובות בלמודים העבריים, עסקו במשך שנים בהוראה, אבל ברבם היו בלי הכנה והכשרה להורות מדעים כלליים. גם רבים מחניכי א"י אינם די מוכנים ללמוד הטבע, שירה, ציור והתעמלות, ורק בזמן האחרון יש להכיר שנוי לטובה בהכשרת המורים במקצועות אלה. חסר גדול מרגש במורים למקצוע העבודה. המורה הארץ־ישראלי קבל את חנוכו בבי"ס שהיה מבוסס כלו על הלמוד ורק מעטים מהם למדו את מקצוע העבודה בחו"ל. המורה העברי הוא חניך העיר והוא נשאר עירוני גם בהיותו בכפר. אין לנו עוד עד היום הזה מורים שיתאימו לבי"ס כפרי, שידעו את עבודת הכפר ושיוכלו להכשיר את התלמידים להיי אכר. המורה במושבה אינו קשור אל המושבה, הוא מרגיש את עצמו בלתי מתאים לסביבה ובהזדמנות הראשונה הוא נכון להחליף את מקום עבודתו. אנחנו משתדלים להרחיב את מקצוע העבודה בביה"ס וביותר במושבה. בסדרנו שעורי קיץ למורים בימי החפש אנו מכניסים תמיד עבודת הגנה, אנחנו שולחים לפעמים מורים להשתלם בהקלאות במקוה ישראל, — אבל כל הצעדים האלה עוד אינם מספיקים.

מספר המורים מחוסרי תעודה הוא די גדול, ברבם הם מורים בבתי ספר לחרדים. הם חניכי ישיבות שעסקו הרבה בלמוד התלמוד ולא הורגלו ללמוד מסודר, ובבואם להורות היו מחוסרי ידיעות כלליות. לאט לאט רכשו להם המורים האלה נסיון והסתגלו לשיטת הוראה מסודרה. אך למרות ההשבחה שיש להכיר בבתיה"ס לחרדים אי אפשר היה להשאירם מבלי להכין בשבילם מורים שיקבלו השכלה כללית וגם הכשרה להוראה. זאת היתה המטרה של בי"מ למורים חרדים.

המורים בבתי ספרנו התיכוניים קבלו כמעט כולם את השכלתם בבתיה"ס הגבהים בחו"ל. המעטים בהם שלא גמרו אוניברסיטה רכשו להם שם, כל אחד במקצוע עבודתו.

בשנים הראשונות לקיומם של בתי הספר התיכוניים הורגש חסר במורים אקדימאים והצרך בהם הכריח אותנו להזמין מורים למדעים כלליים שידיעותיהם בעברית היו לקויות. במשך הזמן רכשו להם המורים למדעים את ידיעת השפה וגם מספר האקדימאים בחו"ל היודעים עברית גדל.

המורה העברי שקוע בעבודה ומסור לה. הוא אינו יכל להסתפק רק בשעות שהוא נותן בביה"ס. חסר ספרי למוד וספרי עזר מטיל עליו עבודה רבה

להכנת שעוריו. בבתיה"ס נסדרות בכל שבוע מועצות חבר המורים. המורה העברי קרוב לתלמיד, הוא לוקח חלק בחייו ועפ"ר הוא גם רעו וידידו. המורה העברי, בתור נושא התרבות בארץ, משתתף בכל העבודות הצבוריות. בזה הוא ממלא תפקיד חשוב בחיי החברה הא"י. אם כי העבודה הצבורית הזאת מביאה לפעמים אותו לידי התנגשות עם ההורים, ביחוד במושבות. אנו עומדים על המשמר ודורשים מאת המורה שעבודתו הצבורית לא תפגע במלוי חובותיו בתור מחנך. והמורה נזהר מלהכניס נטיות מפלגתיות לתוך ביה"ס. בכל זאת אין להכחיש שבעבודה הצבורית הרחבה של המורה יש צד שלילי, היא דורשת מרץ רב ושוללת ממנו לפעמים את היכלת לעסוק בשכלול עבודתו ולהשתלם במקצועו. אבל לא רק היחס הצבורי של המורה הוא המפריע בעד השתלמותו. לפעמים חסרה הסביבה המדעית ובעקר חסרים הספרים הדרושים להרחבת ידיעותיו. מצד הסתדרות המורים ומצדנו נעשים צעדים שונים לשכלול עבודת המורה. הסתדרות המורים מוציאה ירחון פדגוגי "החנוך", מסדרת בעזרתנו שעורי קיץ למורים, סניפי ההסתדרות עורכים לפעמים קרובות הרצאות על נושאים מקצועיים. אבל האמצעים האלה אינם מספיקים. עלינו לדאג להספקת ספרים למורה, ולשם זה צריך לסדר ספריות מרכזיות ומקומיות למורים.

המצב החמרי של המורה הוא ברע. וזוהי הסבה העקרית המפריעה בעד שכלול עבודתו בביה"ס. המורה אינו מקבל משכרת כפי צרכיו ואינו מקבלה בזמן קבוע. דאגת הפרנסה איננה נותנת לו את המנוחה והשלוה הדרושות לו. הוא מוכרח לחפש תמיד אחרי עבודות צדדיות ואחרי הלואות.

בשנה שעברה חשבנו שאנו עומדים בפני הרחבת העבודה החנוכית והטבת מצבם החמרי של המורים, ומפני זה החלטנו לאסור עליהם עבודות צדדיות בלי רשיון מיוחד מצד מחלקת החנוך, אולם אחרי דחית ההוספה למשכרת נאלצנו לבטל את החלטתנו זו וחלק גדול של המורים נאלץ שוב לעסוק בשעורים פרטיים ובמזכירות.

מצב המורה הבלתי בטוח במקרה של אסון הביא מזמן את מרכז המורים ואת מחלקת החנוך לידי הכרת הצרך בסדור קפת פנסיה. לפני שנתים החליטה אספת המורים שינוכו 2% ממשכרתם לסדור קפה כזו. גם אנחנו מצדנו הסכמנו להוסיף אותו הסכום שיכניסו המורים. שלמנו את הסכום הזה בשנת תר"פ. אבל המשלחת הציונית לא אשרה אותו לשנת תרפ"א. בטול התשלום הזה הוא צעד בלתי נכון ועל ההסתדרות לתקן את אשר עותה. זאת היא דרישה של צדק. סדור קפת פנסיה למורים אינו סובל דחוי. החיים מביאים אותנו

לעתים קרובות לידי מקרי אסון ואיננו יכולים להסתלק מאחריות ומפצויים שרורשים מאתנו.

אחוז הנכוי הנהוג אצלנו קטן מאד. ברב הארצות הוא גדול יותר. אבל הוא חשוב בתור התחלה. לנכות מהמורים יותר אי אפשר בגלל משכרתם הדלה.

2. התלמיד.

חמר התלמידים הארץ־ישראליים הוא טוב וקשה. המורים רואים ברכה בעבודתם, אבל סובלים ברובם מקשיה. מורים מנוסים ובעלי אופי וכשרון יודעים לשלוט בחמר הזה ולהוציא ממנו את כל הטוב הגלום בו.

התלמיד העברי אוהב ללמוד. עצלות אינה שכיחה אצלו. התלמיד מתענין בלמוד, אף בלמוד המפשט. הוא מוצא ענין רב בתלמוד שבי״ס לחרדים מקדיש לו שעות רבות בשבוע. השאלות העיוניות לוקחות את לבו. התרת ענינים מסובכים, וכוח דק, חריפות — הם מזון נוח למוחו. אם נפל בגורל המחלקה לקבל מורה המתענין ביותר בדקות הדקדוק העברי, מוצא התלמיד ענין רב גם במקצוע זה. שוא נע ונח, דגש קל והזק נעשים קרובים ללבו. הוא מציע שאלות, מביא דוגמאות והוא שמח ומאושר בשעור.

התלמיד אוהב את בית ספרו. הבקורים בו מסבים לו עונג. הוא אוהב את הלמוד, את העבודה, מתיחס בחבה לגנה שהוא מטפל בה, קשור לסביבת המורים והחברים שבה הוא חי.

התלמיד העברי תופס מהר, הוא בעל זכרון, הוא חרוץ, ומורה האוהב ילדים ואת המקצוע שהוא עוסק בו מוצא ספוק רב בעבודתו.

התלמיד העברי הוא דק הרגש, ומתפעל מכל דבר נעלה ונשגב. הוא גדל תחת הרשם החזק של התנ״ך ושל הנביא העברי. אבל הוא עצבני ורגזני יותר מדי. המצב הזה דורש הבנה מיוחדה מצד המחנך. מורה שהוא בעצמו רגזני ועצבני עודנו מחזק את הצד השלילי הזה בילדינו.

המוסריות של התלמיד העברי היא בכלל טובה. לב טהור, ישר, אהבה לאמת ולצדק מצינים את ילדינו. לעתים רחוקות מאד אנחנו שומעים על איזה חטא ופשע מצדם, ועפ״י הרוב מודה התלמיד בעצמו על הרע שעשה.

הצד החברתי מפותח אצל התלמיד הארץ־ישראלי. הוא חבר נאמן ורע טוב. לפני הבחינות מסתדרים תלמידי בתי ספרנו התיכוניים בקבוצות המרכבות מטובים והלשים במטרה להקל על הכנת האחרונים. אותן הרעות והחברות אפשר לראות בטיולים שבתי ספרנו מסדרים לעתים קרובות כל כך.

התלמידים העברים יודעים להכיר את ערך העבודה הלאומית. השפה קדושה להם, העבודה הלאומית היא מרכז מחשבותיהם ורגשותיהם.

חניכי בתי ספרנו התיכוניים הם הלוחמים הנאמנים לשפתנו ולארצנו. הם עובדים בכבישים, בקבוצות הפועלים, עוסקים בשעורי ערב, נכנסים ברצון למשטרה, לגדודים העברים ומוכנים לקבל עליהם כל עבודה שתוטל עליהם.

כשמושבות הגליל היו צפויות לסכנה, היה קשה לעצור בעד תלמידי המחלקות העליונות שישארו בביה״ס. כשהיה צרך בשוטרים יהודים הפצו צעירים רבים מהמחלקות העליונות להכנס למחנה השוטרים. מספר גדול של בוגרי הגמנסיה ותלמידי המחלקות העליונות של בתי ספרנו התיכוניים נכנס לגדוד העברי.

התלמיד העברי, עם כל הרכות והדקות שבטבעו, איננו חמר קל לבית־הספר. המורה איננו יכול להטותו ולסתתו לפי רצונו בלי התנגדות. התלמיד העברי איננו נכנע ואיננו נשמע על נקלה. הוא איננו מבין משמעת לשמה. הוא חפץ לדעת את הטעם והנמוק של הדרישה והפקודה. הוא קל התנועה וחם המזג, והמשמעת אינה טובה אם המורה איננו יודע לענין את התלמיד בלמודיו, אם הוא חסר טקט ביחסיו אליו, אם איננו יודע לרכוש לו כבוד מצדו. התלמיד מבקר קשה את המורה, את למודיו, את הנהגתו, אבל יודע לכבד ולהעריץ את הראוי לכבוד והוא אסיר תודה למורה שמעשיר את ידיעותיו ואת רגשותיו. ענשים אינם נהוגים כמעט כלל בבתי ספרנו, והסדר והמשמעת תלוים בהשפעה הרוחנית של המורה.

התלמיד שלנו אינו מצטין בדיקנות. אין לו הסבלנות וההתמדה הדרושות. גם רגש האחריות לקוי בו לפעמים. במגרעות האלה יוכל המורה להלחם רק בזה שיהיה למופת בדיקנותו, בהתמדתו ובהכרת האחריות מצדו. לצערנו לא כל מורינו מצטינים במדות אלו שהן תנאי הכרחי בעבודת המחנך.

התלמיד שלנו אינו מנומס די צרכו. אין לו המנהגים החיצוניים הנעימים והידועים בקהל בשם „חנוך", אבל על המורים והתלמידים משפיעה הסביבה. הקהל שלנו איננו די מנומס בעצמו, וזה משפיע לרעה על הדור הצעיר.

המגרעות שמנינו בתלמידינו אינן נעימות, אבל הן מעטות, ותקונן תלוי מקצתן במורה ומקצתן בחברה. תחת זאת יש לילדינו מעלות יקרות שהן תפארת לדורנו הצעיר.

בדור הצעיר הארץ־ישראלי אפשר להכיר יתרונות חשובים על הצעיר בגולה. הוא זקוף קומה, אמיץ לב, גאה, מפותח יפה מצדו הגופני, אוהב עבודה, ספורט ומשחקים, הוא חפשי בתנועותיו, מסור לעמו ולקניניו.

3. תפקיד בית הספר.

ביה״ס העברי מלא תפקיד גדול בתחית עמנו. הוא יצר עברית חיה בפי הדור הצעיר. זהו אחד הפלאות הגדולים ביותר שנוצרו בחיי החברה ע״י הרצון של בני־האדם. אמנם השפה עוד איננה משוכללה דיה. היא עניה בפי העם המדבר בה, שבושים שונים שנשתרשו בה מחללים את יפיה וטהרתה. המורים האשכנזים השפיעו לרעה על המבטא וטשטשו את ההבדל בין האותיות שהיה להן צלצול מקורי מיוחד. אבל דבר גדול נעשה. המציאות הגשימה את החלום היפה של בעלי החזיונות בשלמותו: שפה חיה שגורה בפי העם היושב בציון. זוהי מהפכה רוחנית שאין משלה בדברי הימים. ע״י השפה התאחדו חלקי עמנו השונים לגוף לאומי אחד. הקשר בין העבר והעתיד הוקם. הודות לתחית השפה חדרה הספרות העתיקה, וביחוד התנ״ך, לתוך העם והיתה לחלק מחייו, חלק חי מנשמתו. הצורה הזאת טבעה את חותמה על התפתחות היהדות בכל העולם.

בזה מלא ביה״ס העברי תפקיד שיהיה לתפארת ולברכה לדורו. אך גדל עבודתנו איננו מגבל רק ביצירת השפה. כל יצור חי ובריא הולך ומתפתח, וככל אשר יוסיף להתפתח כן ילך תפקידו ויגדל. שאלות חדשות מתעוררות בחנוך בכל דור ודור, וביחוד הן מרובות לעם המחדש את נעוריו והדורך על מפתן תקופה הדשה בחייו.

בית־הספר העברי לא יכל להסתפק רק ביצירת שפה חיה, הוא בקש ומצא את הדרך של הסתגלות הדור הצעיר לתנאי הארץ. הוא נטע בלבו אהבה אליה, נתן לו את ידיעת הארץ, את הגיאוגרפיה שלה, את ידיעת הצומח והחי שבה. הוא יצר קשר בין היהדות ובין הידיעות הכלליות. היהדות והמדעים היו לחניכינו לדבר שלם בלתי נפרד. אמנם, גם בזה עוד לא נעשה הכל. אבל בית־ספרנו נמצא בדרך הנכונה.

בית־הספר העברי צריך עוד לקבוע ביתר דיוק את היחס למקצועות היהדות השונים. טרם ברר את שאלת התלמוד בחנוכנו החדש. למוד המקצוע הזה, שתפס את המקום העקרי בתכנית תלמוד התורה והישיבה, דורש התאמצות רבה וזמן רב, ובעלי שני הזרמים השונים השוררים בחנוכנו נותנים פתרונות שונים לשאלה זו.

התקופה החדשה דורשת מבית־ספרנו התאמת תכניתו לחיים המעשיים ולעבודה. בעם מתרחש שנוי גדול בהערכת הערכים הישנים. הוא איננו יכול לבנות את חייו על למוד בלי שרשים בקרקע. תורה ועבודה הן סיסמה עברית ישנה, אבל היחס ההדדי שבין שני החלקים האלה הוא עכשיו אחר. העבודה שנהגו בה זלזול במשך מאות בשנים צריכה לקבל את מקומה הראוי לה בחיינו

ובהנוכנו. בית־הספר העברי מחויב להתחשב עם הדרישה הזאת העומדת עכשיו לפני המחנכים בכל הארצות. בית־ספר לעבודה במקום בית־ספר ללמוד — זוהי השאיפה. בזה תולים בארצות אחרות וגם אצלנו תקוות רבות. חושבים שעל ידי חנוך חדש יעזוב עמנו את דרכיו הקודמות ויהיה לעם עובד. זוהי הפרזה. בית־הספר לא יוכל לשנות את טבע העם, לא יוכל לחולל מהפכה כלכלית, כשם שיצר מהפכה רוחנית. היחס לעבודה תלוי יותר בסביבה ובתנאי החיים מאשר בבית הספר, אבל גם האחרון איננו בן־חורין להסתלק מהתפקיד החדש המחכה לו. על בית־הספר לברר את השאלה ולמצוא פתרונים לה. ברור הוא שבית־הספר העברי צריך לתת לעם בונים שייצרו את ביתו הלאומי על בסיס בריא הן בחמר והן ברוח.

טבלא א.

מוסדות מחלקת החנוך.

	מוסדות			תלמידים			% התלמידים		
	תרע"ט	תר"פ	תרפ"א	תרע"ט	תר"פ	תרפ"א	תרע"ט	תר"פ	תרפ"א
גני ילדים	32	42	41	2525	2764	2455	24.8	24.6	21.1
בתי"ס עממיים	46	47	49	6234	6684	7400	61.3	59.5	63.8
" תיכוניים	3	4	3	679	802	669	6.8	7.2	5.8
" למורים	5	4	3	198	252	323	1.9	2.2	2.8
" מקצועיים	4	6	6	182	318	385	1.7	2.9	3.3
" למלאכה ומוסדות שונים	4	7	7	354	400	372	3.5	3.6	3.2
בס"ה .	94	110	109	10172	11220	11604	100.0	100.0	100.0

בתי הספר של יק"א.

(עברו בשנת תרפ"א לרשות ועד החנוך).

סוג בתי הספר	מוסדות	מורים	תלמידים
גני ילדים	12	15	258
בתי ספר עממיים	14	39	968
ס"ה . .	26	54	1226

יחד היו בהנהלת ועד החנוך בשנת תרפ"א:

מוסדות 135, מורים 523, תלמידים 12830.

בבתי הספר של ההסתדרות הציונית לומדים 80% מכל מספר התלמידים שבא"י. בבתי הספר האחרים (האליאנס, מקוה ישראל, תלמודי תורה, אגודת אחים, ישיבות, בתי"ס פרטיים) לומדים כ־3000 תלמיד. שליש מהם מקבל את כל למודיו בעברית. התלמידים היהודים הם 18.75% ממספר היהודים בארץ.

טבלא ב.

הוצאות החנוך.

	תרע"ט		תר"פ		תרפ"א (בקרוב)	
	ליים	%	ליים	%	ליים	%
מוסדות ועד החנוך . . .	70656.481	95.4	104775.134	94.6	122733.990	96.50
שעורי ערב ותמיכה למוסדות .	1213.043	1.6	2970.021	2.7	1808.485	1.40
משרד מחלקת החנוך . .	1102.899	1.5	1848.034	1.7	1978.450	1.55
הוצאות ע"ח תרע"ח . . .	470.606	0.6	—	—	—	—
הוצאות שונות (שכר סופרים וכו')	722.621	0.9	1041.504	1.0	704.985	0.55
ס"ה .	74165.650	100.0	110634.693	100.0	127225.910	100.—

טבלא ג.

הוצאות מוסדות החנוך לסוגיהם.

	תרע"ט				תר"פ				תרפ"א (בקרוב)			
	משכרת	דירה	שונות	ס"ה	משכרת	דירה	שונות	ס"ה	משכרת	דירה	שונות	ס"ה
	לי"מ	לי"מ	לי"מ	לי"מ	לי"מ	לי"מ	לי"מ	לי"מ	לי"מ	לי"מ	לי"מ	לי"מ
גני ילדים	9362 175	592 452	2193 996	12148 623	12599 929	1512 630	2745 392	16857 951	15463 596	1828 240	896 337	18188 173
בתי"ם עממיים . .	31454 884	889 456	4945 316	37289 656	45045 644	1790 380	7068 334	53904 358	61002 624	3550 900	2750 784	67304 308
" תיכוניים . .	8375 225	194 220	2561 876	11131 321	12907 001	413 250	4152 987	*)17473 238	13280 898	130 —	4011 435	*)17422 333
" למורים . .	5338 019	298 056	675 834	6311 909	7985 817	254 —	529 192	8769 009	10845 562	310 500	664 240	11820 302
" מקצועיים .	2538 273	34 —	473 964	3046 237	5109 833	91 600	1402 159	6603 592	6239 937	244 160	423 808	6907 905
" למלאכה ומוסדות שונים	680 733	— —	48 002	728 735	1132 431	— —	34 555	1166 986	1090 389	— —	— 580	1090 969
ס"ה	57749 309	2008 184	10898 988	70656 481	84780 655	4061 860	15932 619	104775 134	107923 006	6063 800	8747 184	122733 990

*) בסכום זה נכלל סך 3000 לי"מ שהוא חלק ההוצאות של הגמנסיה ביפו המתמלא משכר למוד. סכום זה לא נכנס בחשבונות מחלקת החנוך.

טבלא ד.

ספירת התלמידים לפי חלוקתם לעדות בבתיה"ס של ועה"ח בירושלים – תרע"ט.

	אשכנזים			ספרדים			תימנים			גורג'ים			פרסים			בוכרים			חלבים			מערבים			בבלים			כרדים			שונים			סך הכל		
	בנים	בנות	יחד	בנים	בנות	יחד	בנים	בנות	יחד	בנים	בנות	יחד	בנים	בנות	יחד	בנים	בנות	יחד	בנים	בנות	יחד	בנים	בנות	יחד	בנים	בנות	יחד	בנים	בנות	יחד	בנים	בנות	יחד	בנים	בנות	יחד
גני ילדים . .	10	303	313	15	456	471	—	97	97	3	21	24	—	30	30	—	34	34	—	14	14	—	11	11	—	11	11	—	—	—	—	3	3	28	980	1008
בתי"ם עממיים .	359	653	1012	374	271	645	26	54	80	37	7	44	37	19	56	94	21	115	10	19	29	53	27	80	12	4	16	5	1	6	3	—	3	1010	1076	2086
" תיכוניים .	160	36	196	56	15	71	13	—	13	1	—	1	—	—	—	1	—	1	—	1	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1	—	1	233	52	285
שעורי ערב . .	140	132	272	126	111	237	9	—	9	1	—	1	102	—	102	8	—	8	—	13	13	12	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	398	256	654
בתי מלאכה. .	—	160	160	—	186	186	—	32	32	—	16	16	—	39	39	—	24	24	—	15	15	—	39	39	—	13	13	—	2	2	—	2	2	—	528	528
ס"ה	669	1284	1953	571	1039	1610	48	183	231	42	44	86	139	88	227	103	79	182	10	62	72	65	77	142	13	28	41	5	3	8	4	5	9	1669	2892	4561

טבלא ה.

טבלא כללית למורים

תר״פ

סוג בתי הספר	מספר המורים	המספר באחוזים	השכלה: מקום: ארץ ישראל	השכלה: מקום: חו״ל	השכלה: מקום: א״י וחו״ל	השכלה: תעודה: בעלי תעודה	השכלה: תעודה: מחוסרי תעודה	השכלה: מוסד: סמינר	השכלה: מוסד: בי״ס תיכוני	השכלה: מוסד: בי״ס גבוה	נסיון בהוראה: מקום: בא״י	נסיון בהוראה: מקום: בחו״ל	נסיון בהוראה: שנים: 1 – 2	נסיון בהוראה: שנים: 3 – 10	נסיון בהוראה: שנים: 10 ויותר	מצב המשפחה: רוק(ה)	מצב המשפחה: נשוי(ה) בלי ילדים	מצב המשפחה: אב (אם) לילדים
גני־ילדים	113	23.4	89	14	10	73	40	70	2	1	110	10	38	65	10	92	14	7
בתי״ס עממיים	290	59.9	180	83	27	174	116	115	50	9	290	67	75	136	79	135	37	118
בתי״ס תיכוניים	81	16.7	10	60	11	75	6	6	14	55	80	34	11	20	50	22	8	51
ס״ה . .	484	100.	279	157	48	322	162	191	66	65	480	111	124	221	139	249	59	176
(באחוזים)			57.6	32.4	10.0	66.5	33.5	39.7	13.6	13.2	98.8	22.9	25.6	45.7	28.7	51.4	12.2	36.4

טבלא ו.

מוסדות מחלקת החנוך לסוגיהם ולמקומותיהם.

גני ילדים	תרע"ט					תר"פ				
	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות
ירושלים										
1. גן ילדים א' זכרון משה . .	5	5	157	678.103	27.310	4	4	118	751.855	89.700
2. ' ' ב' ע"י מאה שערים .	4	5	143	600.130	14.070	5	4	125	825.424	37.595
3. ' ' ג' נחלת שבעה . .	3	3	57	553.161	13.900	3	2	58	559.400	39.850
4. ' ' ד' ימין משה . . .	3	3	85	488.041	3.165	4	3	84	526.833	9. —
5. ' ' ה' מזכרת משה . .	6	5	161	821.128	10.330	5	4	122	678.305	30.929
6. ' ' ו' שכונת הבוכרים .	3	3	69	447.100	—	3	3	85	456.515	7.320
7. ' ' ז' בעיר העתיקה . .	4	4	122	624.336	9.040	5	5	156	794.610	14.260
8. ' ' ח' ע"י ת"ת הספרדים .	3	3	64	400.513	1.575	3	3	72	466.655	1. —
9. ' ' ט' ' ' לבנות א'.	3	3	71	152.059	—	3	3	95	352.480	—
10. ' ' י' כפר השלוח . .	1	1	20	155.705	—	1	1	20	150.611	—
11. ' ' י"א ע"י תחכמוני . .	3	3	87	246.981	—	3	3	76	517.982	32. —
12. ' ' י"ב מחנה יהודה . .	—	—	—	—	—	5	4	103	890.350	36.465
פקוח	—	—	—	—	—	2	—	—	272.903	—
	38	38	1036	5167.257	79.390	46	39	1114	7243.923	298.119

המשך טבלא ו.

מוסדות מחלקת החנוך לסוגיהם ולמקומותיהם.

גני ילדים	תרע"ט מורים	תרע"ט כתות	תרע"ט תלמידים	תרע"ט הוצאות	תרע"ט הכנסות	תר"פ מורים	תר"פ כתות	תר"פ תלמידים	תר"פ הוצאות	תר"פ הכנסות
יפו:										
13. גן ילדים א' תל-אביב	4	4	115	755.743	190.675	3	3	58	576.255	53.500
14. " " ב' נחלת-בנימין	—	—	—	—	—	2	2	60	403.930	16.750
15. " " ג' של התימנים . . .	5	5	125	753.925	0.220	5	5	130	1086.535	—
16. " " ד' " "										
17. " " ה' נוה-צדק	3	3	100	679.837	68.950	3	3	100	682.760	13.500
18. " " ו' ע"י ביה"מ לגננות . .	—	—	—	—	—	2	2	60	565.385	135.250
19. " " ז' " תחכמוני	2	2	45	249.805	—	2	2	40	420.335	15.320
20. " " ח' נוה-שלום	3	3	60	445.451	9.150	3	3	120	550.105	4.100
	17	17	445	2884.761	268.995	20	20	568	4285.305	238.420
חיפה:										
21. גן ילדים א'	3	3	95	466.905	65.100	5	5	135	660.440	113.740
22. " " ב'	—	—	—	—	—				334.622	5.900
	3	3	95	466.905	65.100	5	5	135	995.062	119.640
טבריה:										
23. גן ילדים	4	4	149	494.045	7.928	4	4	120	592.110	9.670

המשך טבלא ו.

מוסדות מחלקת החנוך לסוגיהם ולמקומותיהם.

גני ילדים	תרע"ט					תר"פ				
	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות
צפת:										
.24 גן ילדים	4	4	118	394.035	1.300	4	4	100	604.884	6.850
ערים אחרות:										
.25 גן ילדים בחברון	2	2	47	283.255	2.—	2	2	56	308.195	8.125
מושבות יהודה*):										
.26 גן ילדים בראשל"צ	3	3	54	370.945	—	2	3	62	288.—	—
.27 " " ברחבות	2	2	35	285.995	—	2	2	37	220.500	—
.28 " " בנס־ציונה	1	1	20	90.500	—	1	1	12	123.200	—
.29 " " לתימנים, רחבות	1	1	25	67.750	2.—	1	1	25	נכלל בהו' הגן הכללי ברחבות	...
.30 " " בהר־טוב	—	—	—	—	—	1	1	8	75.462	—
.31 " " בפתח־תקוה	4	4	130	436.980	—	4	3	111	432.400	—
.32 " " בנחלת יהודה.	1	1	10	105.—	—	1	1	10	134.400	—
.33 " " לתימנים, פתח־תקוה . . .	—	—	—	—	—	1	1	15	72.—	—
.34 " " בעין־גנים.	1	1	17	48.—	—	1	1	17	72.--	—
.35 " " בבאר־טוביה	1	1	12	96.780	—	—	—	—	—	—
	14	14	303	1501.950	2.—	14	14	297	1417.962	—

*) הכנסות גני הילדים במושבות יהודה נכללו בהכנסות בתי ספרן.

המשך טבלא ו.

מוסדות מחלקת החנוך לסוגיהם ולמקומותיהם.

גני ילדים	תרע"ט					תר"פ				
	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות
מושבות שומרון:										
36. גן ילדים בחדרה	—	—	—	—	—	1	1	13	77.600	—
37. ' ' בזכרון־יעקב . . .	2	2	62	107.525	71.005	1	1	32	72.025	—
	2	2	62	107.525	71.005	2	2	45	149.625	—
מושבות הגליל*):										
38. גן ילדים במרחביה	1	1	10	84. —	—	—	—	—	—	—
39. ' ' בתל־עדש	—	—	—	—	—	1	1	7	120.042	—
40. ' ' בדגניה	—	—	—	—	—	1	1	7	9.625	—
41. ' ' בחמרה	—	—	—	—	—	1	1	5	8. —	—
	1	1	10	84. —	—	3	3	19	137.667	—
סוריה:										
42. גן ילדים א' בדמשק	14	11	260	764.890	30.345	12	11	260	602.527	136.448
43. ' ' ב' '									520.691	107.878
44. ' ' בצידון	—	—	—	—	—	1	1	50	—	—
	14	11	260	764.890	30.345	13	12	310	1123.218	244.326

*) במושבות הקטנות בגליל נפתחו גנים למספר ילדים לא פחות מ־10. לרגלי הבלבולים בגליל הפחת מספרם וועד החנוך חדל מלתמוך בגנים בדגניה ובחמרה.

המשך טבלא ו.

מוסדות מחלקת החנוך לסוגיהם ולמקומותיהם.

בתי"ס עממיים	תרע"ט מורים	תרע"ט כתות	תרע"ט תלמידים	תרע"ט הוצאות	תרע"ט הכנסות	תר"פ מורים	תר"פ כתות	תר"פ תלמידים	תר"פ הוצאות	תר"פ הכנסות
ירושלים:										
1. ביה"ס לבנים א'	18	11	356	2499.541	146.568	16	12	350	2981.559	184.690
2. " " ב'	—	—	—	—	—	7	4	125	1048.170	—
3. חדר תורה תחכמוני	11	9	296	1996.769	135.125	16	11	348	2837.025	111.700
4. ת"ת הספרדים	10	7	225	1497.634	5.570	13	8	198	1862.032	—
5. ביה"ס לבנות א'	24	10	484	3337.495	200.157	18	10	476	2461.947	242.020
6. " " ב'	7	6	225	1177.114	21. —	9	8	258	1798.760	35. —
7. " " ג'	16	7	225	נכלל בהוצאות ביים לבנות א'	נכלל בהכנסות ביים לבנות א'	12	8	274	1844.344	125.405
8. " " ד'	6	3	109	309.453	—	6	5	167	1177.558	4.790
9. ת"ת לבנות א'	6	5	159	959.897	—	9	4	190	1533.945	—
10. " הבוכרים	5	4	80	757.339	—	—	—	—	—	—
11. " התימנים	2	1	10	45.870	—	2	1	12	108.712	—
	105	63	2169	12581.112	508.420	108	71	2398	17654.052	703.605
יפו:										
12. ביה"ס לבנים	16	7	214	1563.125	300.675	12	9	243	2398.321	452.175
13. " לבנות א'	28	18	628	3260.598	442.940	31	21	748	5075.963	467.200
14. " תחכמוני	15	8	302	2223.898	138.920	16	12	340	3908.621	205.030
15. ת"ת התימנים	4	3	90	465.730	—	4	3	90	660.584	—
	63	36	1234	7513.351	882.535	63	45	1421	12043.489	1124.405

המשך טבלא ו.

מוסדות מחלקת החנוך לסוגיהם ולמקומותיהם.

בתי"ס עממיים	תרע"ט מורים	תרע"ט כתות	תרע"ט תלמידים	תרע"ט הוצאות	תרע"ט הכנסות	תר"פ מורים	תר"פ כתות	תר"פ תלמידים	תר"פ הוצאות	תר"פ הכנסות
חיפה:										
16. ת"ת „נצח ישראל"	4	4	80	652.660	—	4	4	80	890.500	—
טבריה:										
17. ביה"ס לבנים	16	5	119	1116.877	—	8	5	121	1423.793	25.500
18. " לבנות		7	201	1289.733	3.835	11	7	233	2044.499	53.955
19. ת"ת הספרדים	9	5	144	—	—	—	—	—	—	—
	25	17	464	2406.610	3.835	19	12	354	3468.292	79.455
צפת:										
20. ביה"ס לבנים	16	4	104	973.912	1.750	11	4	124	1440.585	59.036
21. " לבנות		7	217	1599.675	31.853	12	7	231	2151.587	107.924
22. תלמוד תורה	8	6	150	432.480	34.560	6	6	150	794.492	13.400
	24	17	471	3006.067	68.163	29	17	505	4386.664	180.360
ערים אחרות:										
23. ביה"ס לבנות בחברון	.2	2	37	236.391	1.480	1	1	26	224.070	—
24. ת"ת לבנים "	2	5	50	160.890	—	1	1	44	368.835	—
25. ביה"ס " בעכו	—	—	—	—	—	1	1	14	122.264	—
" בשכם (שכר דירה)	—	—	—	—	—	—	—	—	37.—	—
	4	7	87	397.281	1.480	3	3	84	752.169	—

המשך טבלא ו.

מוסדות מחלקת החנוך לסוגיהם ולמקומותיהם.

בתי"ם עממיים	תרע"ט					תר"פ				
	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות
מושבות יהודה:										
26. ביה"ס במוצא	1	1	15	95.—	12.—	1	1	11	120.350	42.—
27. " בהר־טוב	1	2	20	120.—	—	1	1	12	114.400	50.—
28. " בראשון־לציון	5	5	192	1108.285	978.680	8	6	205	1621.105	1010.455
29. ת"ת " "	4	6	68	684.190	—	4	6	62	802.500	—
30. ביה"ס ברחובות	4	4	76	654.615	303.500	5	4	96	855.150	300.005
31. ת"ת "	3	5	45	484.230	—	3	5	43	569.—	—
32. ביה"ס בעקרון	4	4	90	339.370	—	—	—	—	—	—
33. ת"ת "	2	2	21	190.500	—	2	2	19	243.500	—
34. ביה"ס בגדרה	2	2	22	361.—	109.250	2	2	22	328.800	110.—
35. " בבאר־יעקב.	1	1	16	134.400	—	1	1	14	176.650	—
36. " בנס־ציונה	2	2	42	339.200	179.760	2	2	50	468.850	162.—
37. ת"ת לבנים בפתח־תקוה	10	8	110	1461.200	—	10	9	228	1946.200	—
38. " לבנות " "	7	7	213	901.720	—	11	7	136	1262.300	—
39. " לתימנים " "	1	1	9	48.—	—	1	1	18	94.500	—
40. ביה"ס בבן־שמן	—	—	—	—	—	1	1	10	72.150	—
41. " בבאר־טוביה	1	1	30	168.—	—	2	2	32	288.150	210.—
	48	51	969	7089.710	1583.190	54	50	958	8963.605	1884.460

המשך טבלא ו.

מוסדות מחלקת החנוך לסוגיהם ולמקומותיהם.

בתי"ם עממיים	תרע"ט					תר"פ				
	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות
מושבות שומרון:										
42. ת"ת בנחליאל, ע"י חדרה *)	—	—	—	—	—	—	—	—	160. —	—
43. ביה"ס בחדרה	2	3	35	190. —	95. —	2	2	22	199. —	—
	2	3	35	190. —	95. —	2	2	22	359. —	—
מושבות הגליל:										
44. ביה"ס במרחביה	1	1	12	135.996	—	1	1	10	120.042	—
45. " ביבנאל	2	2	20	268.890	—	2	2	20	375.500	—
46. חדר בפקיעין	1	1	12	9.750	—	1	1	12	40.224	—
47. ביה"ס בפוריה	1	1	11	80. —	40. —	1	1	10	100.042	29.970
48. " במגדל	—	—	—	—	—	1	1	10	18. —	—
	5	5	55	494.636	40. —	6	6	62	653.808	29.970
סוריה:										
49. ביה"ס לבנים בדמשק	14	5	450	1509.304	87.935	13	11	466	2192.139	167.480
50. " לבנות "	10	6	130	1016.526	110.335	7	6	224	1310.749	148.260
51. " בצידון	3	2	90	432.399	—	3	4	110	868.240	124.755
	27	13	670	2958.229	198.270	23	21	800	4371.128	440.495
שונות:										
מורים נודדים להתעמלות ומורה במקוה ישראל	—	—	—	—	—	—	—	—	361.651	—

*) מורים 2, כתות 2, תלמידים 33. מספרים אלה לא הוכנסו לטבלא הנוכחית, כי לא נכללו בזמנם ברשימתנו הסטטיסטית.

המשך טבלא ו.

מוסדות מחלקת החנוך לסוגיהם ולמקומותיהם.

בתי"ס תיכוניים	תרע"ט מורים	תרע"ט כתות	תרע"ט תלמידים	תרע"ט הוצאות	תרע"ט הכנסות	תר"פ מורים	תר"פ כתות	תר"פ תלמידים	תר"פ הוצאות	תר"פ הכנסות
ירושלים:										
גמנסיה	9	3	66	1615.234	262.540	16 15	4 3	49 לבנים 41 לבנות	3994.820	398.330
	9	3	66	1615.234	262.540	31	7	90	3994.820	398.330
יפו:										
גמנסיה	20	8	329	5996.330	1565.490	24	14	376	9396.—	3000.—
חיפה:										
ביה"ס הריאלי	15	11	284	3519.757	539.388	15	11	336	5082.418	1448.382
בתי"מ למורים										
ירושלים:										
בי"מ למורים	16	5	80	3066.303	—	16	5	57	3388.952	—
ישיבת המשתלמים	7	2	35	962.522	—	7	3	45	1355.118	—
בי"ס לגננות	12	3	44	1038.074	0.900	—	—	—	—	—
	35	10	159	5066.899	0.900	23	8	102	4744.070	—
יפו:										
בי"מ למורות*)	9	2	25	544.990	60.—	21	4	127	2713.089	343.—
מושבות יהודה:										
קבוצת מתכוננים להוראה בבתי"ס לחרדים, פתח־תקוה	5	1	14	700.020	—	5	2	23	1311.850	—

*) ראה באורים להוצאות (טבלא ג).

המשך טבלא ו.

מוסדות מחלקת החנוך לסוגיהם ולמקומותיהם.

בתי ספר מקצועיים	תרע"ט מורים	תרע"ט כתות	תרע"ט תלמידים	תרע"ט הוצאות	תרע"ט הכנסות	תר"פ מורים	תר"פ כתות	תר"פ תלמידים	תר"פ הוצאות	תר"פ הכנסות
ירושלים:										
1. ביה"ס „בצלאל"	6	2	50	1731.439	—	7	2	50	2145.964	3.742
2. " לנגינה	—	—	—	—	—	4	3	60	500. —	—
3. שעורי ערב למסחר	5	3	60	157.838	—	5	3	60	327.470	—
	11	5	110	1889.277	—	16	8	170	2973.434	3.742
יפו:										
4. ביה"ס לנגינה	4	3	40	655.425	494.971	4	3	65	1542.679	896.980
חיפה:										
5. ביה"ס לנגינה	3	2	32	501.535	203.420	3	2	58	887.364	488.150
מושבות יהודה:										
6. ביה"ס החקלאי בפתח־תקוה	—	—	—	—	—	3	2	25	1200.115	134.400

המשך טבלא ו.

מוסדות מחלקת החנוך לסוגיהם ולמקומותיהם.

בתי־ספר למלאכה	תרע"ט					תר"פ				
	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות
ירושלים:										
1. ביס"ל לבנות ישראל	3	4	134	302.966	—	2	4	132	186.436	—
2. " "שושנה"	2	5	180	202.423	—	3	4	93	193.703	—
3. חנוך עורים	—	—	—	—	—	1	1	22	82.494	—
	5	9	314	505.389	—	6	9	247	462.627	—
יפו:										
4. בי"ם למלאכה	1	1	15	48.—	—	2	2	50	126.400	—
טבריה:										
5. בי"ם למלאכה	—	—	—	—	—	1	2	40	נכלל בהוצאות בתיה"ס בטבריה	—
ערים אחרות:										
6. ביס"ל קדימה בחברון	2	2	25	—	נכלל בהוצאות ביה"ס לבנות בחברון	3	2	28	96.234	—

המשך טבלא ו.

מוסדות מחלקת החנוך לסוגיהם ולמקומותיהם.

בתי־ספר למלאכה	תרע"ט					תר"פ				
	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות
צפת:										
7. בי"ם למלאכה	—	—	—	—	—	3	3	35	נכלל בהוצאות בתיהים בצפת	—
מוסדות שונים.										
בית המלאכה "קדימה" בירושלים . . .				70.684						
" " לעבודת צמר " . . .				56.782						
גן הילדים בבירות				47.880						
מחלקת החזנות בירושלים									139.463	
שעורים למקהלה "									25.512	
מורה לשוטרים "									52. —	
בי"ם לרופאי בהמות ביפו									60.750	
שעורים לפועלי הרכבת בלוד ובקנטרה.									204. —	
				175.346					481.725	

המשך טבלא ו.

סכום כללי.

	תרע"ט					תר"פ				
	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות	מורים	כתות	תלמידים	הוצאות	הכנסות
גני ילדים	99	96	2525	12148.623	528.063	113	105	2764	16857.951	925.150
בתים עממיים	307	216	6234	37289.656	3380.893	311	231	6684	53904.358	4442.750
תיכוניים	44	22	679	11131.321	2367.418	70	32	802	17473.238	4846.712
למורים	49	13	198	6311.909	60.900	49	14	252	8769.009	343. —
מקצועיים	18	10	182	3046.237	698.391	26	15	318	6603.592	1523.272
למלאכה ומוסדות שונים . .	8	12	354	728.735	—	15	18	400	1166.986	—
	(* 525	369	10172	70656.481	7035.665	(** 584	415	11220	104775.134	12080.884

*) ביניהם 88 משותפים לבתי־ספר שונים.

**) " 100 " " " "

דרגת המשכרת.

א) המשכרת היסודית.

גננת	8 לי"מ לחדש	
מורה בלי תעודה	8 " "	(30 שעה בשבוע)
מורה בעל תעודת הוראה בבי"ס נמוך	10 " "	" " " "
" " " " " תיכוני	15 " "	24 " "

הערות:

1. מורה בעל השכלה גבוהה העובד בבי"ס עממי מקבל משכרת יסודית 15 לי"מ בעד 30 שעות עבודה.

2. מורה עממי העובד בבי"ס תיכוני מקבל משכרת יסודית 10 לי"מ בעד 24 שעות עבודה.

3. מורה העובד במחלקות הנמוכות של בי"ס תיכוני דינו כדין מורה בבי"ס עממי.

ב) הוספת אחוזים (בהתאם לשנות ההוראה).

אחרי שתי שנים של הוראה בבי"ס נתנת למורה הוספה של 25 אחוזים על משכרתו היסודית, ובכל שלש שנים נוספות — הוספה של 15%; אחרי שבע עשרה שנות עבודה מלאות מקבל המורה פי שנים ממשכרתו היסודית ואין הוספה למעלה מזה.

ג) הוספת המשפחה.

1)	בעד הנפש הראשונה (האשה או הבעל שאינם מרויחים)	1.— לי"מ
2)	" " השניה (הילד הראשון)	1.— "
3)	" " השלישית (" השני)	—.50 "
4)	" יתר הילדים עד גיל 15 לכל ילד	—.50 "

ד) שכר הנהלה.

מנהל בי"ס בעל 4 מחלקות וכמו כן מנהלת גן ילדים בן 3 כתות ויותר מקבלים הוספה של 10% על משכרתם. למנהל בי"ס של 6 מחלקות — 15% ושל 8 מחלקות — 20%.

באורים לטבלא א.

א) מספר הילדים בבנים הופחת בתרפ"א לרגלי דרישת שכר הלמוד.

ב) בתרפ"א הופחת מספר בתה"ס התיכוניים לרגלי אחוד הגמנסיה לבנים והגמנסיה לבנות בירושלים למוסד אחד.

ג) ההפחתה בתרפ"א במספר התלמידים של בתי־הספר התיכוניים היא רק מדומה ובאה לרגלי הפרדת הכתות הנמוכות של ביה"ס הריאלי וסדורן לבי"ס עממי מיוחד.

ד) בתרפ"א ישנה הפחתה במספר בתיה"מ למורים לרגלי אחוד שני המוסדות (ישיבת המשתלמים וביה"מ למורים בפ"ת) עם ביה"מ למורים „מזרחי", שנפתח באמצע שנת תר"פ.

ה) בתי הספר המקצועיים הם: ביה"ס לאמנות „בצלאל" בירושלים; שלשה בתי"ס לנגינה (בירושלים, ביפו ובחיפה); ביה"ס החקלאי בפ"ת ושעורים למסחר בירושלים.

באורים לטבלא ג.

בהוצאות של מחלקת החנוך במשך 3 השנים האחרונות אנו רואים עליה גדולה משנה לשנה. בשנת תרע"ט הוצאנו 74165 לי"מ; בתר"פ - 110634, ובתרפ"א תגענה ההוצאות לסך 127225 לי"מ. ההבדל הגדול בהוצאות מדי שנה בשנה הוא בעקר בסעיף החזקת מוסדות החנוך. בכל יתר סוגי ההוצאות ההפרש הוא קטן.

בשנת תרע"ט הוצאנו להחזקת מוסדות החנוך 70656 לי"מ; בתר"פ 104775 לי"מ ובתרפ"א נוציא 122733 לי"מ.

ההבדל בין תרע"ט ובין תר"פ בסך 34119 בא מפני הסבות האלה:

א) בשנת תרע"ט לא נפתחו בתי ספרנו בהתחלת השנה, יען כי פליטי א"י שבו לאט לאט ממצרים ומסוריה. ביפו, למשל, היו בהתחלת תרע"ט רק 4 אלפים יהודים (עתה 15 אלף) ובתי ספר שונים ומחלקות נוספות נפתחו בהדרגה באמצע השנה, ולרגלי זה היו הוצאותינו קטנות בערך.

ב) בתר"פ נוספו מוסדות: 1) בית הספר החקלאי בפ"ת (שהיה סגור בזמן המלחמה); 2) בית הספר למורות ביפו, שהיה קים בתרע"ט בתור כתות הכנה, במספר מצומצם של שעות; 3) גן ילדים חדש בירושלים; 4) שמנה מחלקות נוספות בבתי הספר העממיים.

ג) באמצע תר"פ באו שנוים במשכרת: 1) נקבעה המשכרת היסודית של הגננת ל־8 לי"מ במקום – 7; 2) נתקבלה הוספת המשפחה; 3) השותה המשכרת של מורי ה„עזרה" ושל מחוסרי תעודה, שעובדים בא"י משנת תרע"ז, למשכרת בעלי תעודה; 4) מורים רבים עלו במדרגת משכרתם בהתאם לשנות עבודתם.

בתרפ"א נוציא למשכרות 107923 לי"מ. מהסך הזה עלינו להפחית את הסכום 8413 לי"מ שאושר בתור הוספת היקר ל־3 חדשים ונקבל את הסך 99510 למשכרת הרגילה. ההבדל ביחס למשכרות תר"פ בסך 14730 לי"מ בא מפני הסבות האלה:

א) הרחבת העבודה. בהתאם להחלטת הועד הפועל בלונדון הרחבנו את העבודה: 1) קבלנו לרשותנו את בית הספר לנגינה בירושלים; 2) אחדנו את הכתות השונות של המתכוננים להוראה (בירושלים ובפתח־תקוה) לבי״מ למורים חרדים; 3) פתחנו ת״ת לבנות ב׳ בירושלים ובתי״ם בשכם ובעזה; 4) הוצאנו את הכתות הנמוכות מביה״ס הריאלי בחיפה וסדרנו אותן בתור בי״ם עממי. להרחבה הוקצב בלונדון סך 7587 ל״מ.

ב) הוספת המשכרת. 1) ההוספה למשכרת המורים בהתאם לדרגה הקבועה ע״י שנת למוד נוספת - סך 3170; 2) הוספת המשכרת לשמשים - סך 850 ל״מ; 3) ההוספה שבאה לרגלי השנויים במצב המשפחה בהתאם לדרגת המשכרת - סך 1170 ל״מ. בסך הכל עולה הוספת המשכרת ל־5190 ל״מ.

ג) השנויים במשכרות שנתקבלו באמצע תר״ף חלים במשך כל שנת תרפ״א. לו היינו משלמים את ההוספות בכל השנה שעברה היינו צריכים להוסיף על תקציבה עוד 1953. ההבדל במשכרת לפי הדרגה בין תר״ף ותרפ״א הוא, איפוא, בסך 12777 ל״מ.

המחיר 2 שילינג

3 1761 07325866 7